

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยเรื่อง “การดำเนินงานสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นของห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏ” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

- 1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.2 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.3 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.4 ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.5 ทรัพยากรสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. ห้องสมุดกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นของห้องสมุดมหาวิทยาลัย

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 5.1 งานวิจัยในประเทศ
- 5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

6. สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่าภูมิปัญญา ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ส่วนคำว่า ท้องถิ่น (Local) หมายถึง ท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่สามารถกำหนดได้ว่ามีขนาดของพื้นที่หรือจำนวนประชากรหรือสิ่งต่าง ๆ ได้ว่าเป็นเท่าใด ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk Wisdom) หรือภูมิปัญญาไทย (Thai Wisdom) มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันดังนี้

กรมวิชาการ (2540 ก, หน้า 3) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ใช้แก้ปัญหา หรือดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาช้านาน

รัตนะ บัวสนธิ์ (2539, หน้า 9) ให้ทัศนะว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ กระบวนการของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลก และสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสม สืบเนื่องกันมา ปรับเปลี่ยนเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย โดยสามารถดำเนินชีวิต ได้อย่างสงบสุข

เสรี พงศ์พิศ (2529, หน้า 145) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาเป็นสติปัญญาหรือองค์ความรู้ทั้งหมด ของชาวบ้านทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหา การดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างสมสมัย

วอเรน (Warren, 1989 อ้างถึงใน พระครูวินัยธรประจักษ์ จุกชุมโม, 2545, หน้า 19) ได้ใช้คำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น และให้ความหมายว่าเป็นระบบเกษตรกรรมในท้องถิ่น ซึ่งพัฒนา มาแล้วช่วงระยะเวลาหนึ่ง ด้วยรูปแบบของการเพาะปลูกที่มีพื้นฐานมาจากความรู้ด้านการเกษตร ที่ได้ปฏิบัติกันมาในท้องถิ่นนั้น ระบบดังกล่าวมีความสมดุลลงตัวโดยปรับเปลี่ยนให้เข้ากับ สภาพแวดล้อมและอาจได้รับอิทธิพลจากนวัตกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตัวระบบเอง รวมทั้ง รับมาจากภูมิปัญญาที่อื่น ทั้งระบบเกษตรระดับชาติ และนานาชาติ นอกจากนี้วอเรน ยังใช้คำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น แทนกันได้กับคำว่าวัฒนธรรม เพื่อหลีกเลี่ยงความหมายที่มักนิยามกัน ทางตะวันตก ว่าหมายถึง ระบบที่หยุดนิ่งไม่เปลี่ยนแปลง

เชน มา รี และบ็อบ ทีสเดล (Zane ma Rhea & Bob Teasdale, 2000 อ้างถึงใน สุนันทา แฉมเพชร, 2547, หน้า 86) ได้แสดงความคิดเห็นถึงความหมายของภูมิปัญญา โดยมีบริบทว่าเป็นผล ที่เกิดจากคิดหรือสิ่งที่สังคมมีความเข้าใจร่วมกันว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสังเกตได้จากสังคมท้องถิ่น สามารถสรุปได้ว่าใครเป็นผู้ฉลาด หรือมีภูมิปัญญา ภูมิปัญญาเป็นความฉลาดของสังคมหนึ่งอาจ ไม่ใช่ความรู้ที่สมบูรณ์เสมอไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ทำให้ท้องถิ่นดำรงอยู่ได้อย่างสมดุล

กรมวิชาการ (2540 ข, หน้า 4) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญา ชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านที่ใช้แก้ปัญหา หรือดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

เสน่ห์ จามริก (2539, หน้า 6-7) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาไทย ไม่ใช่เรื่องชาตินิยม ไม่ใช่กลับไปหาอดีต แต่หมายถึงการแสวงหาวิถีที่กว้างขวาง โดยศึกษา ประสบการณ์จากประวัติศาสตร์ด้วยกันว่า “ภูมิปัญญาไทย” นั้น ด้านหนึ่งนอกจากจะเป็นเรื่อง

พื้นภูมิธรรมมาแล้วยังหมายถึงศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ ๆ มาใช้ประโยชน์ด้วย ซึ่งเอื้ออำนวยให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มีลักษณะสากลและมีลักษณะเฉพาะของเราเอง

ธวัช ปุณโณชก (2531, หน้า 40) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้จากประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม คือ ประสบด้วยตนเอง หรือเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ที่สะสมต่อกันมา ภูมิปัญญาไม่ได้หมายถึงแต่ในอดีต แต่หมายถึงศักยภาพในการสานความรู้ใหม่ ๆ นั่นคือ ภูมิปัญญายุคหนึ่งสมัยหนึ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาความรู้ของสังคม

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540, หน้า 11) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความคิด ความเชื่อ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพอยู่ในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา

ประเวศ วะสี (2534, หน้า 86) กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น คือวัฒนธรรมพื้นฐานของเรา การพัฒนาควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานที่มั่นคงของเราเอง และหาสิ่งอื่นมาตกแต่งประดับประดาที่เหมาะสมหาใช่การพัฒนาที่ขาดลอยจากฐานเดิมของตนเอง ซึ่งจะทำให้โยกคลอน ได้ง่าย รัฐบาล และสาธารณะควรทำความเข้าใจความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่งเสริมสนับสนุนให้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาของชาติ เพื่อความสมบูรณ์ของการศึกษา อันจักเป็นการฟื้นฟูบูรณะพลังของชาติ เพื่อความสมานฉันท์ของคนในชาติ การพัฒนาอย่างได้สมดุลและยั่งยืน และสานตีสืบของสังคมไทย

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนี ศิลาตระกูล (2534, หน้า 211) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรมสั่งสมและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

กฤษณา วงษาสันต์ (2542, หน้า 53) กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นการเชื่อมโยงไปถึงประสบการณ์ความรู้ทางตรงของคนในท้องถิ่น ที่ได้จากการสะสมประสบการณ์จากการทำงาน การประกอบอาชีพและการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อมต่าง ๆ และถ้าจะพิจารณาภูมิปัญญาท้องถิ่น เฉพาะด้านที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีแล้วนั้น หมายถึง เทคนิควิทยาพื้นบ้านได้ด้วย ว่าสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างไร โดยมีองค์ประกอบ 2 ประการ คือ เครื่องมือในการทำสิ่งนั้น ๆ และกระทบกับขั้นตอนในการทำสิ่งนั้น ๆ ซึ่งสามารถแยกได้ในลักษณะความรู้ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและความจำเป็นในท้องถิ่นหรือชุมชน ในอันที่จะเป็นทางเลือกในการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544, หน้า 170-171) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดเวลา และในภูมิปัญญาท้องถิ่นมีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจึงอาจเรียกได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น Situated Knowledge หมายความว่า เป็นความรู้ที่ขึ้นอยู่กับบริบทการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ หากในสังคมต่าง ๆ ปราศจากกระบวนการเรียนรู้ ถึงแม้จะมีปัญญาก็ใช้ไม่ได้กับการพัฒนา เพราะการพัฒนา หมายถึง สถานการณ์ที่ไม่คงที่ สถานการณ์ที่ผันแปรตลอดเวลา มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ถ้าหากความรู้ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ก็ไม่สามารถที่จะทำการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพราะภูมิปัญญา มีระบบความรู้ที่ผสมผสานอยู่ อันนี้เป็นลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกอย่างหนึ่ง

คณะกรรมการสำนักงานการศึกษาแห่งชาติ (2541, หน้า 11-17) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเรา ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาการจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเราภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวของผู้นั้น หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

จากนันทาสันะทั้งหมดดังกล่าวมานี้ สามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ หรือระบบของความรู้ที่เกิดจากการสังสมจากประสบการณ์ที่มีคุณค่าของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นเพื่อใช้ในการแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวให้เหมาะสมแก่การเปลี่ยนแปลงของบริบทของสังคม เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญ และมีคุณค่ายิ่งต่อการดำเนินชีวิตเพื่อความอยู่รอดของบุคคลในท้องถิ่น และความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ นักวิชาการหลายท่านได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

วิชัย ตันศิริ (2536, หน้า 5) กล่าวว่า มนุษย์จัดระบบการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคมด้วยสติปัญญาอันล้ำเลิศของมนุษย์ สังคมในยุคต่าง ๆ ได้สร้างขนบธรรมเนียม ประเพณี แนวประเพณี ปฏิบัติ วิถีชีวิต และทักษะของการหาเลี้ยงชีพตลอดจนความเชื่อถือทางศาสนา เพื่อสั่งสอนเยาวชน

เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมของแต่ละสังคม กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมสมัยก่อนจึงแทรกซึมอยู่กับวิถีชีวิตประจำวัน และสอดแทรกในพิธีการต่าง ๆ เช่น พิธีการโกนจุก พิธีการสมรส พิธีการบรรพชา พิธีสงกรานต์ พิธีกรรมทางศาสนาและพิธีงานศพ เป็นแนวประพฤติปฏิบัติที่ผู้ใหญ่ตั้งใจสั่งสอนผู้น้อยและเป็นพลังจิตที่หลอมรวมผู้คนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

สำเนียง สร้อยนาคนพษ์ (2535, หน้า 25-26) กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ ทุกอย่าง เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือเพื่อให้เกิดความสงบสุข ทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนหมู่บ้านและในส่วนที่เป็นตัวปัจเจกชนของชาวบ้านเอง การฟื้นฟูศักยภาพของชุมชนเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนนั้นมิได้จำกัดขอบเขตไว้เฉพาะการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หากแต่ครอบคลุมถึงมิติแห่งการพึ่งตนเองทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี และสติปัญญาหรือภูมิปัญญาของชุมชน การจัดกิจกรรมต้องควบคู่กันไปเพื่อให้มีศูนย์กลาง การเสริมสร้างภูมิปัญญาของชุมชนให้เป็นภูมิฐานตามต่อกระแสแห่งการครอบงำที่เข้ามาทำลายล้างระบบการพึ่งตนเองของชุมชนจากสังคมภายนอก

อนุก นาคนบุตร (2536, หน้า 82-83) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่น ที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบมีลักษณะ ดังนี้

1. มีความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้ออำนวยชี้นำ และเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่นและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบ
2. ความรู้ ภูมิปัญญา และระบบคุณค่าต่าง ๆ ได้รับการประยุกต์ และสืบสานอย่างต่อเนื่อง โดยสมาชิกของชุมชน ด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปลักษณะ ผ่านประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคล และการปฏิบัติซ้ำ มีการเลือกสรรและผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามาจากภายนอก
3. ผู้นำ ปัญญาชนชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน เครือข่ายของกลุ่มบุคคลและองค์กรชุมชนในรูปต่าง ๆ ซึ่งมีบทบาทในการพัฒนาการพิทักษ์ปกป้องชุมชนและขยายแนวร่วมในการพัฒนาชุมชน

ทัศนีย์ ทองไชย (2542, หน้า 124) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาแต่อดีต
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณีวิถีชีวิตของการทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้เกิดความสงบสุขทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้านเอง

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี หรือภูมิปัญญาของชุมชน ในการลดการพึ่งพาตนเองจากสังคมภายนอก

6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของคนแล้วจะทำให้คนในชุมชนนั้น ๆ ทราบถึงความต้องการของตนเอง จะเป็นการทำให้บุคคลเหล่านั้นเข้าใจตนเอง และเป็นการปลูกสำนึกในการรับรู้ในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

7. นโยบายการศึกษา หลักสูตร ได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรในการพัฒนาหลักสูตร โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาส่งเสริมการเรียนการสอน และพัฒนาเนื้อหาสาระ กระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ครอบคลุมความรู้ เป็นวิทยาการสมัยใหม่

8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนา และนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างภาคทฤษฎี ด้วยการนำเอาวัฒนธรรม และเทคโนโลยีเข้ามาใช้ เป็นการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่

9. ในสภาวะปัจจุบันโลกเข้าสู่ยุคเทคโนโลยีแห่งข่าวสาร ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาจะต้องมีความสามารถที่จะกล้าเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้รับการบริการทางการศึกษาอย่างสมบูรณ์ สามารถทำงานกับเทคโนโลยีได้บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะอดีตที่ผ่านมามุ่งให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจที่เน้นด้านปริมาณของผลผลิตเพียงอย่างเดียว จนลืมไปว่าผู้ที่อยู่เบื้องหลังแห่งความสำเร็จคือ ภูมิปัญญาของคนในสังคมหรือท้องถิ่นนั่นเอง

ม.ร.ว. รุชยา อาภากร (2536, หน้า 12-16) ได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์และความจำเป็น ในการจัดทำสารสนเทศท้องถิ่นในการสัมมนาเรื่องแนวทางการดำเนินงานสร้างฐานข้อมูลท้องถิ่น ว่าควรมีหลักสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1. เพื่อรองรับการศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นในเชิงบูรณาการคือ สิ่งที่เราเรียกว่า Area Study หรือ Local Study/ Regional Study ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นนี้จะมีมิติทางภูมิศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การศึกษาในระดับภูมิภาค เช่น เอเชียศึกษา ซึ่งครอบคลุมพื้นที่หลายประเทศ เอเชียได้ศึกษาเรื่องราวของประเทศอินเดีย ศรีลังกา เป็นต้น หากศึกษาแคบเข้ามาก็เป็น Area Study หรือ Local Study ที่อาจเป็นจังหวัด บางส่วนของประเทศ เช่น ล้านนาศึกษา ทักษิณคดีศึกษา เป็นต้น อย่างไรก็ตามประการสำคัญคือ การศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่น เป็นการโยงสาขาวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ในภาพรวม มิใช่เน้นหนักเฉพาะสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง

2. เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาล หรืออุดมการณ์ เช่น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

และสังคมแห่งชาติ ที่เน้นการกระจายความเจริญสู่ชุมชน ฉะนั้นข้อมูลที่เป็นความรู้ที่กระจายความเจริญไปสู่ชุมชนหรือท้องถิ่นก็ตาม ห้องสมุดควรมีข้อมูลต่าง ๆ ดังกล่าว เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน หรือเพื่อการพัฒนาสถาบันท้องถิ่น (Local Institution) สถาบันท้องถิ่น ได้แก่ วัด โรงเรียน เป็นต้น ข้อมูลเกี่ยวกับสถาบันท้องถิ่น คืออะไร ตัวอย่างเช่น วัด เป็นจุดหนึ่งที่ต้องพัฒนาบุคลากรในวัด องค์การพัฒนาของวัดต้องมีการพัฒนา ฉะนั้น หนังสือที่เกี่ยวกับวัด ภาระหน้าที่ของวัด กฎหมายเกี่ยวกับวัด ควรต้องจัดหาเพื่อให้บริการด้วย นอกจากนี้ เพื่อการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom หรือ Local Knowledge) ประสบการณ์ ความฉลาดที่คนในท้องถิ่นสะสมไว้และนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาหรือเพื่อการอยู่รอดในสังคม เช่น ชาวบ้านมีกลไกในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติอย่างไร มีหลักการในการอยู่ร่วมกันในครอบครัวได้อย่างไร ผู้คนในสังคมมีการถ่ายทอดความรู้กันอย่างไร ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นภูมิปัญญาทั้งสิ้น สมควรที่จะนำสิ่งเหล่านี้มาใช้หรือไม่เพราะภูมิปัญญาจากที่อื่น ๆ เข้ามาเป็นลักษณะกลาง ๆ (Standardization) ไม่ได้ดัดแปลงให้เหมาะสมกับท้องถิ่น

3. เพื่อกระตุ้นให้ห้องสมุดและมหาวิทยาลัยมีบทบาทในการบริการวิชาการแก่ชุมชน การที่มหาวิทยาลัยใด มีข้อมูลท้องถิ่นมากเท่าใด มหาวิทยาลัยนั้นย่อมมีบทบาทต่อชุมชนมากขึ้น มหาวิทยาลัยควรจะต้องคิดว่าบทบาทของมหาวิทยาลัยในท้องถิ่นเป็นอย่างไร ควรเป็นที่พึ่งของท้องถิ่นหรือไม่ มหาวิทยาลัยต้องให้ความสำคัญเกี่ยวกับชุมชนมากขึ้น ท้องถิ่นอยากรู้จักตนเองมากขึ้นว่ามีความเป็นมาอย่างไร ความรู้เหล่านี้จะหาได้ที่ไหน ต้องหาที่มหาวิทยาลัย สำหรับชาวบ้านโลกเขาแคบ เราต้องพยายามเข้าใจโลกแคบนั้นด้วย แต่ไม่ใช่ว่าเราจะแคบไปด้วย เพราะเรากว้างอยู่แล้ว อีกประการหนึ่ง ความรู้กว้างอึดแล้วความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับท้องถิ่นย่อมมีมากขึ้น ห้องสมุดต้องชวนช่วยเสาะหาข้อมูลท้องถิ่นมาให้บริการแก่ชุมชน แต่แหล่งอ้างอิงแต่ละแหล่งนั้นมียาจะมีข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์ทุกสิ่งได้ ห้องสมุดอาจอ้างอิงไปยังแหล่งอื่นที่มีข้อมูลในเรื่องหนึ่งเรื่องใดที่ครบถ้วนสมบูรณ์กว่า อันเป็นการช่วยผู้ให้ให้ได้ข้อมูลตามความต้องการ

4. เพื่อสร้างเอกลักษณ์ทางด้านข้อมูลให้แก่มหาวิทยาลัย หากมหาวิทยาลัยทุกแห่งในโลกมีข้อมูลเหมือน ๆ กันหมด เช่นมี Chemical Abstracts แต่ไม่มีข้อมูลท้องถิ่น มหาวิทยาลัยนั้นไม่อาจเป็นที่ดึงดูดใจได้ เพราะผู้ใช้ไม่สามารถไปหาข้อมูลท้องถิ่นที่ไหนได้ มหาวิทยาลัยน่าจะสร้างข้อมูลท้องถิ่น ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นของตนเอง เช่น หากต้องการข้อมูลท้องถิ่นอีสาน มุ่งไปที่มหาวิทยาลัยสกลนคร ซึ่งหากมหาวิทยาลัยมีข้อมูลที่คนอื่นไม่มีก็จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ใช้บริการ แต่สิ่งที่ตามมาก็คือ ความภาคภูมิใจของบุคลากรในสถาบันนั้น ๆ

5. เพื่อให้ห้องสมุดมีบทบาทสำคัญในเครือข่ายสารสนเทศ การเป็นที่พึ่งทางด้านข้อมูลเฉพาะด้านให้แก่สถาบัน หรือผู้ใช้บริการอื่น ๆ นั้น สถาบันแห่งนั้นจะยังมีค่า มีประโยชน์

มีความหมายต่อผู้มาใช้บริการ รวมไปถึงการมีฐานะทัดเทียมในเครือข่ายสารสนเทศ ขณะเดียวกัน ก็ลดการซ้ำซ้อนในเรื่องการทำงานและทรัพยากร ผลที่ตามมาก็คือ เครือข่ายจะอุดมไปด้วยข้อมูลที่หลากหลาย ข่ายงานนั้น ๆ จะมีค่าในโลกนี้เพราะมีข้อมูลที่เครือข่ายอื่นไม่มี

เพื่อให้ผู้ใช้บริการได้ทราบว่าแหล่งสารสนเทศใดในท้องถิ่นมีการจัดเก็บและให้บริการ ได้อย่างแก่ประชาชน

จากที่กล่าวมาข้างต้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสารสนเทศที่มีความสำคัญสำหรับการศึกษารากเหง้าความเป็นมาของท้องถิ่นและชุมชน ตลอดจนมีคุณค่าในแง่ของสถาบันหรือแหล่งสารสนเทศที่จัดเก็บสารสนเทศเหล่านี้ไว้ และควรมีการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ วิจัย และจำแนกออกเป็นหมวดหมู่เพื่อสร้างเป็น “องค์ความรู้” ให้ผู้คนยุคปัจจุบันได้ศึกษาและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน อีกทั้งเพื่อถ่ายทอดให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม และจะได้ร่วมกันอนุรักษ์สืบสาน นำไปใช้ และถ่ายทอดต่อไปชั่วกาลนาน

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีมากมายหลายแขนง แต่มักจะถูกมองว่าล้าหลัง คนบางกลุ่มจึงไม่ค่อยให้ความนิยมและสืบสานกันมากนัก ส่วนใหญ่แล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นมักสืบทอดบอกกล่าวกันเป็นการภายใน เช่น สูตรทำอาหาร หรือคำรับคำร่าต่าง ๆ ทำให้ไม่เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป ซึ่งได้มีผู้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังต่อไปนี้

อังศุล สมคะเนย์ (2535, หน้า 26-39) ได้นำผลสรุปจากการสัมมนาเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีดีจริงรึแสงต่อการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา” ของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา สาขานิเทศการศึกษาและพัฒนาหลักสูตร รุ่นที่ 28 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น 4 กลุ่ม สรุปได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา

สภาพของภูมิปัญญากลุ่มนี้ ได้แก่ แนวความคิด ความเชื่อต่าง ๆ ที่ปฏิบัติและยึดถือสืบทอดกันมา เพื่อดำเนินชีวิตสงบสุขในแต่ละท้องถิ่น เช่น

1. ความเชื่อแบบพุทธ ได้แก่ พิธีสวดมนต์ไหว้พระ พิธีฟังเทศน์ในวันสำคัญทางศาสนา พิธีเข้าวัดจำศีล การอบรมจริยธรรมและศีลธรรม
2. ความเชื่อแบบพราหมณ์ ได้แก่ พิธีสู่ขวัญต่าง ๆ
3. ความเชื่อแบบผี ได้แก่ พระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา พิธีเลี้ยงดอนปู่ตา พิธีบูชาแม่เหล็กดีหลักเมือง และการบวงสรวงต่าง ๆ

4. ความเชื่อแบบบุคคล ได้แก่ การเคารพบรรพบุรุษ ผู้อาวุโส พระสงฆ์และผู้นำทางศาสนาต่าง ๆ

กลุ่มที่ 2 เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

สภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มนี้ ได้แก่

1. ศิลปะการเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ หมอลำกลอน หมอลำกลอน ประยุกต์ (หมอลำซิ่ง) หมอลำหมู่ และการรำแข่งต่าง ๆ

2. ศิลปะดนตรีพื้นบ้าน ได้แก่ การเป่าแคน การคิดพิณ วงกลอนยาว

3. งานแกะสลัก งานหล่อ ได้แก่ แกะสลักบานประตู หน้าต่าง โปสต์ และแกะสลักต้นเทียน การหล่อใบระกา ช่อฟ้า คันทวย บัวหัวเสาของศาลา และโปสต์

4. ศิลปะดนตรีไทย ได้แก่ ขลุ่ย ซอ พิณ กระจับปี่ กลอง ฉิ่ง ฉาบ

5. ประเพณีในสิบสองเดือน “สิบสองเดือน” ได้แก่ บุญเข้ากรรม บุญคุณทาน บุญข้าวจี บุญพระเวส บุญสงฆ์ บุญบั้งไฟ บุญเบิกฟ้า บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญผ้าป่า และบุญกองบัว

กลุ่มที่ 3 เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

สภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มนี้ จากการสำรวจพบว่าเป็นส่วนหนึ่งของสภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มที่ 2 คือ งานศิลปกรรมพื้นบ้าน แต่เนื่องจากบุคคลในท้องถิ่นได้นำมาใช้ประกอบอาชีพ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การทอผ้าไหม ได้แก่ ผ้าทอไหมพื้น ไหมมัดหมี่
2. การทอผ้าด้วยกี่กระตุก ได้แก่ ทอผ้าฝ้าย ทอผ้าลายน้ำไหล ทอผ้าฝ้ายผ้าขาวม้า
3. ทอผ้าจิดด้วยกี่พื้นเมือง ได้แก่ ทอผ้าจิดดัดเสื่อ ทอผ้าจิดทำหมอน ทอผ้าห่มลายจิด
4. ทำหมอนจิด ได้แก่ หมอนจิดลายสามเหลี่ยม ทำเบาะนั่ง
5. การจักสานไม้ไผ่ ได้แก่ สานตระกร้า สานหวด สานมวย สานกระติบข้าว สานขันโตก สานกระด้ง สานกระบุง สานข้อง สานไซ สานส้ม
6. การทำไม้กวาด ได้แก่ ไม้กวาดดอกหญ้า ไม้กวาดทางมะพร้าว
7. การทอเสื่อ ได้แก่ ทอเสื่อกก ทอเสื่อไหล ทอเสื่อฝื่อ ทอเสื่อเตย
8. การสาน ได้แก่ หมวกกก หมวกใบตาล หมวกผักตบชวา กระเป๋ากก
9. เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ อิฐมอญ โอ่ง ไห กระถาง หม้อดิน เต่า
10. การเกษตร ได้แก่ การทำเกษตรผสมผสาน การทำไร่ ทำนา ทำสวน การเลี้ยงสัตว์

กลุ่มที่ 4 เป็นเรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

สภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มนี้ จากการสำรวจเท่าที่พบมีดังนี้

1. การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ มีทั้งการเลี้ยงและการผลิตลูกปลาเพื่อการจำหน่าย พื้นที่ที่มีการเลี้ยงมากตามลำดับ คือ อำเภอเมือง อำเภอท่าบ่อ อำเภอโพนพิสัย อำเภอโซ่พิสัย อำเภอศรีเชียงใหม่ และอำเภอบึงกาฬ

2. การทำกล้วยตากอบน้ำผึ้ง ของอำเภอสว่าง

3. การทำดอกไม้ประดิษฐ์จากใบยางพารา ของอำเภอโพนพิสัย

รุ่ง แก้วแดง (2541, หน้า 208-209) ได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 11 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยีโดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาการเกษตรด้าน การตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต การแก้ไขโรค และแมลง และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิต และการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภค อย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัย

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา การใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง การจัดการด้านสมบัติและบริการกองทุน ในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

6. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทักษะศิลป์ เป็นต้น

7. สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถพัฒนาและบริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาทหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

8. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานเกี่ยวกับภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

9. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้ หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติ ปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีเข้า เป็นต้น

10. สาขากองทุนและสวัสดิการ หมายถึง การจัดการด้านสมทบและบริการกองทุน ในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

11. สาขาการศึกษา หมายถึง ความสามารถในการถ่ายทอด การอบรมเลี้ยงดู การบ่มเพาะ การสอนสั่ง การสร้างสื่อและอุปกรณ์ การวัดความสำเร็จ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 8-9) ได้กำหนดภูมิปัญญาไทย ด้านต่าง ๆ ไว้ 9 ด้าน ได้แก่

1. ด้านเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสาน องค์ความรู้ทักษะและ เทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพา ตนเองในภาวการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตร ด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการ ให้ชุมชนท้องถิ่น สามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต ทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษา สุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา การใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำ และป่าชุมชน เป็นต้น

5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถด้านการสะสมและบริหาร กองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิต ความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์ออมทรัพย์

รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชนและการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

6. ด้านศิลปกรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทักษะศิลป์ กวีศิลป์ การละเล่นพื้นบ้าน และนันทนาการ

7. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษาวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ

8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีข้าว

9. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหารและยาให้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ตลอดจน ผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก รวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

ประกอบ ใจมั่น (2547, หน้า 95-98) ได้ศึกษาข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏ พบว่ามหาวิทยาลัยราชภัฏแต่ละแห่งได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลของท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นในจำนวน 10 สาขา ในเขตพื้นที่ให้บริการ แต่ละสาขาดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหา การเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรม และหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรมอันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ตลอดจนทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวบรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้
4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน
5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุน ธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน
6. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทักษะศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น
7. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท
8. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีเข้า เป็นต้น
9. โภชนาการ หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการโภชนาการอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรมชาติอันเป็นขบวนการที่จะให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ให้สามารถบริโภคได้โดยตรง
10. องค์กรชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษาตลอดทั้งองค์กรทางสังคมอื่น ๆ ในท้องถิ่น ด้านบริหารจัดการ ด้านการสะสมและบริหารกองทุน ธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

จากการจัดแบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดสะสมกันมาเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิตและมีความแตกต่างกันไปทั้งในด้านจุดมุ่งหมาย และหลักการปฏิบัติ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยยึดหลักเกณฑ์ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติซึ่ง ทรงจิต พูลลาภ (2541, หน้า 25) ได้ศึกษาไว้ ดังต่อไปนี้

1. สาขาเกษตร อาหาร โภชนาการ
2. สาขาหัตถกรรม อุตสาหกรรมครัวเรือน และผ้าไทย
3. สาขาแพทย์แผนไทย และสมุนไพร
4. สาขาเศรษฐกิจชุมชน-กองทุนชุมชน องค์กรชุมชน และสวัสดิการชุมชน
5. สาขาศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี
6. สาขาการจัดการ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

สำหรับบางสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยได้ศึกษาเพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ

ที่เห็นว่ามีคุณค่าต่อการอนุรักษ์และเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าวิจัย

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ

1. คติความเชื่อ อันเป็นลักษณะนามธรรม ได้แก่ ความคิดความเชื่อในรูปของศาสนา การดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้น ที่ทุกคนในสังคมนั้นยอมรับและถือปฏิบัติต่อกันมา
2. วัตถุและประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ การเล่าเรียน เช่น การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา เป็นต้น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ และคุณค่าปัจเจกชน ซึ่งจะปรากฏในรูปของศาสนา พิธีกรรม นิทาน เพลง สุภาษิต การสั่งสอน เป็นต้น
2. ลักษณะที่เป็นวัตถุ ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องมือ สิ่งปลูกสร้าง อาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านจำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม คือ (อังกุล สมคะเนย์, 2535, หน้า 37)

กลุ่มที่ 1 เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา

กลุ่มที่ 2 เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

กลุ่มที่ 3 เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

กลุ่มที่ 4 เป็นเรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ (กรมวิชาการ, 2540, หน้า 5)

1. มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
2. มีบูรณาการสูง
3. มีความเชื่อมโยงไปสู่ขนานนามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง

4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัฒนธรรม

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นได้มีนักวิชาการจำแนกไว้หลายลักษณะ พอสรุปได้ว่า ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านความคิด คติ ความเชื่อของสังคม หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่นำมาประยุกต์ใช้ให้ครอบคลุมดำรงอยู่ได้
2. ด้านความรู้ความสามารถและการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น
3. ด้านวัตถุ ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องมือต่าง ๆ ที่นำมาใช้เพื่อให้ครอบคลุมดำรงอยู่ได้
4. ด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

ภูมิปัญญา (Wisdom) นับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอควร และดำรงอยู่ได้ยาวนานขนาดหนึ่ง ย่อมจะต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่ง จึงปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่เป็นจำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้นอกจากจะแสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้ว ยังเป็นเครื่องชี้ระดับความเจริญของสังคมไทยที่เป็นมาในประวัติศาสตร์อีกด้วย โดยเฉพาะนับถึงช่วงที่วัฒนธรรมตะวันตกเริ่มไหลบ่าเข้าสู่ประเทศไทยอย่างหนักในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ๆ

ภูมิปัญญามักจะหมายถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมส่วนยอดส่วนปลายสูงสุดของสถาบันสังคม (Social Institution) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม หากเราให้ความหมายของสถาบันสังคมว่าหมายถึง แบบในการคิดกระทำเรื่องสำคัญ เช่นว่านั่นคือ ครอบครัว การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง นันทนาการและศิลปะ ภาษาและการสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง อนามัยและสาธารณสุข และวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เอ่ยชื่อเฉพาะที่สำคัญ ขยายความต่อไปได้ว่า สถาบันสังคมด้านครอบครัว สถาบันสังคมด้านศาสนา หรือสถาบันสังคมด้านการศึกษา คือ แบบแผนหรือระเบียบแบบแผนแบบฉบับ กฎเกณฑ์สำหรับมนุษย์กลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง (เช่น คนไทย คนจีน คนญี่ปุ่น) จะเป็นแนวทางในการคิดถึงเรื่องนั้น ๆ ปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องนั้น

เมื่อรวมสถาบันสังคมทั้งหมดในแต่ละสังคมเข้าด้วยกัน ผลรวมนั้นก็เรียกว่าวัฒนธรรม (Culture) ของสังคมนั้นเอง

สถาบันสังคมนั้น เนื่องจากเป็นระเบียบแบบแผนดังกล่าวจึงไม่สามารถดำรงตนอยู่ได้ โดยตัวของมันเอง จะต้องดำรงอยู่ควบคู่กับกลุ่มคน ซึ่งทางวิชาการเรียกว่าองค์การทางสังคม (Social Organization) แท้จริงแล้ว องค์การทางสังคมนี้ก็ดำรงตนเป็นเอกเทศไม่ได้ จำต้องมีสถาบันสังคมเป็นองค์ประกอบที่เหนียวแน่น สถาบันสังคมและองค์การสังคมเมื่อผนึกเข้าด้วยกันเป็นหน่วยรวมอันเดียวกันแล้ว มีชื่อเรียกว่า โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ซึ่งสามารถแยก

เป็นส่วนต่าง ๆ ตามหน้าที่เฉพาะได้สืบอย่างตามชื่อสถาบันสังคมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ละส่วนที่มีหน้าที่เฉพาะเหล่านี้เรียกชื่อเสียใหม่ว่า โครงสร้างทางสังคม (Social Unit) ดังนั้น แต่ละหน่วยสังคมจึงประกอบด้วยทั้งสถาบันสังคม และองค์การสังคมหรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า แต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยคน (หลายคน) และระเบียบแบบแผนสำหรับเป็นแนวปฏิบัติของคนเหล่านั้น หากจะทำให้ชัดเจนขึ้น แต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2534, หน้า 1-3) คือ

1. ตำแหน่งทางสังคม (Social Position) ตัวอย่างหน่วยครอบครัว เช่น พ่อ แม่ ลูก ญาติ ปู่ ย่า ตา ยาย

2. หน้าที่ (Function) เช่น ครอบครัวมีหน้าที่เพิ่มสมาชิก เลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวอบรมสั่งสอน และให้ความรักความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว

3. แบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) ประกอบด้วย ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม ตัวอย่างครอบครัวต่อไป คือ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของหน่วยครอบครัวว่า พ่อแม่ต้องรักและทะนุถนอมลูก ไม่ฆ่าลูก หรือเกลียดลูก ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว เช่น ครอบครัวเกิดจากชายหญิงที่รักใคร่กัน ปลงใจแต่งงานกันตามประเพณีของสังคม แล้วดำรงตนเป็นสามีภรรยา กัน พอใจแต่ในสามีภรรยาของตน เป็นต้น ค่านิยมเกี่ยวกับครอบครัวสมัยใหม่ชายหญิงนิยมเลือกคู่ครองเอง เลือกคนที่เสมอกับตนในฐานะเศรษฐกิจ สังคม หรือระดับสติปัญญา เป็นต้น อุดมการณ์เกี่ยวกับครอบครัว เช่น ครอบครัวที่ดีจะต้องเป็นครอบครัวที่รักใคร่สมัครสมานกัน สามีภรรยามีฐานะเสมอกัน ชีวิตแต่ละครอบครัวเป็นอิสระจากครอบครัวอื่น เป็นต้น บรรทัดฐานเกี่ยวกับครอบครัวสมัยใหม่ เช่น สามีต้องรับฟังความคิดเห็นของภรรยา ภรรยาต้องเอาใจใส่ดูแลบ้านเรือนเป็นพิเศษมากกว่าสามีซึ่งมีหน้าที่หลักต้องหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว พ่อแม่ต้องหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว พ่อแม่ต้องให้อิสระหรือรับฟังความต้องการของลูกพอสมควร เป็นต้น

4. องค์วัตถุ (Material Component) ตัวอย่างหน่วยครอบครัวต้ององค์วัตถุก็คือ บ้าน เครื่องมือ เครื่องใช้ในบ้าน เช่น ตู้เสื้อผ้า ตู้กับข้าว หม้อ ไห ถ้วย ชาม เตาไฟ โต๊ะ เก้าอี้ กระดาษ ฯลฯ

จะเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ของชาวบ้านที่สั่งสมกันมาแต่อดีตและได้มีการพัฒนาสืบทอดต่อกันมาถึงปัจจุบัน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งไม่ว่าจะต่อสถาบันทางสังคม ซึ่งประกอบไปด้วย ตำแหน่งทางสังคม หน้าที่ ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ บรรทัดฐาน

ทางสังคม และองค์วัตถุทางสังคม เช่น ตู้เสื้อผ้า ตู้กับข้าว หม้อ ไห ถ้วย ชาม เตาไฟ โต๊ะ เก้าอี้ กระชกเงา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตและความอยู่รอดของผู้คนในท้องถิ่น

ทรัพยากรสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของคำว่าสารสนเทศ สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์ (2530, หน้า 15) อธิบายความหมายของสารสนเทศว่า หมายถึง ความรู้ ข่าวสาร และข้อสนเทศต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบของสิ่งพิมพ์ ซึ่งได้แก่ หนังสือและวารสาร ในรูปแบบวัสดุย่อส่วน โสตทัศนวัสดุ แถบเสียง แถบแม่เหล็ก

แม่นมาส ขวาลิต (2532, หน้า 5) ได้ให้ความหมายสารสนเทศว่า หมายถึงความรู้ เรื่องราว ข่าวสาร ข้อมูล ซึ่งมีการบันทึกและจัดการตามหลักวิชาการ เพื่อเผยแพร่และเพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งในส่วนบุคคลและสังคม

พวา พันธุ์เมฆา (2535, หน้า 1) กล่าวว่า สารสนเทศ หมายถึง ข่าวสาร ข้อมูล ความรู้ ข้อเท็จจริง ความคิดที่ได้มีการบันทึกไว้ในสื่อหรือทรัพยากรสารสนเทศแบบต่าง ๆ ซึ่งบุคคลสามารถรับรู้ได้ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ตามต้องการ

อัมพร นามเหลา (2542, หน้า 4) กล่าวว่า สารสนเทศ ก็คือ ข่าวสาร ความรู้ ข้อเท็จจริง ความคิดที่ได้มีการบันทึกไว้ในสื่อหรือทรัพยากรสารสนเทศแบบต่าง ๆ ซึ่งบุคคลสามารถรับรู้ได้ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้ตามความต้องการ

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า สารสนเทศ หมายถึง ข่าวสาร ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความคิด ความรู้ที่ได้มีการประมวลผลแล้วนำมาบันทึกรวบรวมไว้ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งวัสดุตีพิมพ์ เช่น หนังสือ หนังสืออ้างอิง รายงานการวิจัย วารสาร ฯลฯ และวัสดุไม่ตีพิมพ์ เช่น สื่อโสตทัศน สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ฯลฯ ซึ่งเผยแพร่โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดข้อมูลไปยังบุคคลอื่นสำหรับใช้ให้เป็นประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ต่อไป

ดังนั้นเมื่อนำความหมายของคำว่าสารสนเทศและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวไว้แล้วข้างต้นสรุปได้ว่า สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ข่าวสาร ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความคิด ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นที่ได้มีการประมวลผลแล้วนำมาบันทึกรวบรวมไว้ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งวัสดุตีพิมพ์ และวัสดุไม่ตีพิมพ์ เพื่อความสะดวกและเป็นแนวทางในการรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น เมคพีซ (Makepeace, 1991, p. 184) ได้กำหนดขอบเขตของทรัพยากรสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. เป็นวัสดุที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเรื่องราวโดยทั่วไปของท้องถิ่น
2. เป็นผลงานที่มุ่งเน้นข้อมูลภูมิหลังเกี่ยวกับความเป็นท้องถิ่น

3. เป็นเรื่องราวหรือภูมิหลังที่อาจมีความสำคัญต่อผู้อ่าน อาทิแผนที่ หรือเอกสารเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่น

4. เป็นเอกสารโดยทั่วไปที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น

ในประเทศไทยห้องสมุดซึ่งเป็นสมาชิกข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาคได้ร่วมกันกำหนดลักษณะของสารสนเทศท้องถิ่น เพื่อดำเนินงานดังนี้ (สินีนากู สมบูรณ์เอก, 2542, หน้า 5)

1. เป็นข้อมูลทุกสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาคหรือท้องถิ่น
2. เป็นข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ของห้องสมุดสมาชิก
3. เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นทุกประเภท
4. เป็นข้อมูลที่ใช้สื่อทุกรูปแบบ เช่น หนังสือพิมพ์ โสตทัศน ฐานข้อมูล ฯลฯ

จากขอบเขตของเมคพีช และห้องสมุดสมาชิกข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาคกำหนดไว้ข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีความคล้ายคลึงกันในด้านสาระที่ผู้ปฏิบัติงานสามารถนำไปปฏิบัติได้ นั่นคือการมุ่งเน้นถึงการดำเนินงานด้านสารสนเทศท้องถิ่น ไม่ว่าสารสนเทศนั้นจะบันทึกอยู่ในสื่อรูปแบบใด

จากขอบเขตของทรัพยากรสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นข้างต้นจะเห็นได้ว่า ทรัพยากรสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ได้มีเพียงหนังสือหรือสิ่งพิมพ์เท่านั้น ยังหมายรวมถึงสื่อวัสดุทุกรูปแบบที่บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่น ดังนั้นเพื่อความสะดวกในการจัดเก็บ และรวบรวมสารสนเทศสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงมีการกำหนดประเภทของทรัพยากรสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งประกอบไปด้วยสารสนเทศดังนี้

1. หนังสือ ได้แก่ หนังสือทั่วไป ตำรา เอกสารทางวิชาการ หนังสืออ้างอิง รายงานการประชุม รายงานผลการวิจัย วิทยานิพนธ์ คู่มือสถาบันการศึกษา สิ่งพิมพ์รัฐบาล เอกสารมาตรฐาน และสิทธิบัตร

2. วารสารและหนังสือพิมพ์

3. จุลสาร

4. กฤตภาค

5. สิ่งพิมพ์อื่น เช่น เอกสารทางการค้า ไปสเตอร์ ใบปลิว แผ่นพับ สิ่งพิมพ์โฆษณาทางการค้า เป็นต้น

6. โสตทัศนวัสดุ เช่น รูปภาพ แผนที่ ภาพยนตร์ วิดิทัศน์ เทปบันทึกเสียง วีซีดี เป็นต้น

7. วัสดุย่อส่วน เช่น ไมโครฟิล์ม ไมโครฟิช เป็นต้น

8. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น ห้องสมุดดิจิทัล ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ ซีดีรอม เป็นต้น

ห้องสมุดกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

สุทธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2545, หน้า 35) ได้กล่าวว่า ห้องสมุดเปรียบเสมือน ห้วมมหาสมุทรของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น ถ้าไม่มีการจัดระบบที่ดี ก็จะค้นพบ สารนิเทศได้ยาก ห้องสมุดควรหันมาตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเปลี่ยน วิธีคิดของบรรณารักษ์ที่จะรักษาตัวเล่มอย่างเดียว เปลี่ยนเป็นบรรณกรณีย์ หมายถึง ผู้พึงกระทำ เกี่ยวกับหนังสือ ไม่ใช่แต่การจัดระบบหนังสือและจัดหาหนังสือเท่านั้น ควรเปลี่ยนโครงสร้าง ของห้องสมุดเป็นห้องสมุดที่สมบูรณ์โดยจะต้องผูกติดกับขบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา ผู้มาใช้ ควรมีฝ่ายการศึกษาและวิจัย มีการรวบรวมและจัดระบบ ให้เกิดการวิพากษ์โดยอาศัย กระบวนการวิจัยและมีนักนิเทศการจัดการกิจกรรมหมุนเวียนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ฉวีลักษณ์ บุญชะกาญจน (2535, หน้า 36) กล่าวถึง บทบาทของห้องสมุดต่อภูมิปัญญา ท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. เป็นศูนย์กลางการศึกษาค้นคว้า
2. เป็นแหล่งสร้างเอกลักษณ์ท้องถิ่นให้แก่สาธารณชนทั่วไป
3. เป็นแหล่งให้บริการสารสนเทศท้องถิ่นแก่ชุมชน ทำให้รักและภูมิใจในสารสนเทศ ท้องถิ่น ให้ประชาชนเห็นคุณค่าและดึงส่วนที่เกี่ยวข้องมาทำให้เป็นเอกลักษณ์
4. ทำให้เป็นแหล่งมรดกตกทอดถึงอนุชนรุ่นหลัง

สุจิต บัวพิมพ์ (2545, หน้า 30) กล่าวว่า ห้องสมุดควรอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยด้วย การจัดหาหนังสือ วิดิทัศน์ เทปคาสเซ็ท ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญามาไว้ในห้องสมุด จัดให้มี การเรียนการสอนเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยในทุกระดับชั้น โดยห้องสมุดเป็นผู้สนับสนุนหลักสูตร ดังกล่าว

วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2543, หน้า 31) กล่าวว่า การศึกษาภูมิปัญญาตามวงจรชีวิตตั้งแต่เกิด จนตายได้แก่ ช่วงปฐมวัย วัยเด็ก วัยรุ่น วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่ และวัยผู้สูงอายุ ห้องสมุดต้องจัดหา ทรัพยากรสารสนเทศให้สอดคล้องกับช่วงวัยของคนในชุมชนนี้ ดังนั้นห้องสมุดจึงควรรวบรวม ภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ที่มีในท้องถิ่นของตนไว้ให้มากที่สุด การเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาไทย คือ การเรียนรู้เรื่องของวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ห้องสมุดเป็นศูนย์กลางในการศึกษาค้นคว้าและให้บริการสารสนเทศ ท้องถิ่น รวมถึงเป็นแหล่งอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในรูปแบบของสิ่งพิมพ์และวัสดุ ไม่ตีพิมพ์ เพื่อเป็นมรดกทางภูมิปัญญาให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้และศึกษาต่อไป

ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

เรือนแก้ว ภัทธนาประวดี (2544, หน้า 18) ได้สรุปภาพรวมของปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานทางด้านการพัฒนาวัฒนธรรมไทย ไว้ดังนี้

1. ปัญหาโครงสร้าง ศูนย์วัฒนธรรมขาดความชัดเจน ทำให้การบริหารงานภายใน ศูนย์คลุมเครือ ขาดความเป็นอิสระ ขาดนโยบายและแผนงานในการดำเนินงานทางด้านการพัฒนาวัฒนธรรม ที่เป็นรูปธรรม

2. ปัญหาด้านการขาดการสนับสนุนจากผู้บริหารระดับสถาบัน ผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญของงานด้านวัฒนธรรม ขาดวิสัยทัศน์

3. ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรของศูนย์ แบ่งได้เป็น 2 ด้านคือ ขาดแคลนจำนวนบุคลากร และบุคลากรของศูนย์ขาดความรู้ความสามารถ ความเข้าใจในการอุทิศตนให้กับงาน

4. ปัญหาด้านงบประมาณ

5. ปัญหาการขาดเครือข่ายในการจัดและสนับสนุนกิจกรรมทางวัฒนธรรม

6. ทักษะคิดค้น เกี่ยวกับงานทางด้านการพัฒนาวัฒนธรรมของบุคลากรในสถาบัน

เสาวภา พรศิริพงษ์ และพรทิพย์ พลสามารถ (2538, หน้า 11) ได้กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานทางด้านการพัฒนาวัฒนธรรมของสถาบันอุดมศึกษาไว้ดังนี้

1. ขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ ความเข้าใจงานด้านวัฒนธรรม

2. การดำเนินงานทางด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมเกือบทุกสถาบันยังดำเนินงานภายในวงจำกัดและไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

3. ขาดการสนับสนุนจากผู้บริหาร งบประมาณมีจำกัดและล่าช้า

4. มีหน่วยงานราชการหลายหน่วยงานที่ทำงานทางด้านส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม แต่ขาดการประสานงานกัน

พระครูใบฎีกาบัวทอง กิตติธมฺโม (จันทศักดิ์) (2544, หน้า 145-148) ได้สรุปปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยแยกสรุปไว้เป็นเรื่อง ๆ ดังนี้

1. ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน

1.1 เกี่ยวกับกฎกระทรวงไทย ที่วัดหนองแวง ผู้ดูแลยังไม่เข้าใจและไม่สำนึกในคุณค่าของกฎกระทรวงเท่าที่ควร

1.2 เกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง ที่วัดกลาง เมืองเก่า เนื่องจากภาพจิตรกรรมเขียนลงฝาผนังของระเบียงศาลาการเปรียญและสีที่เขียนเป็นสีน้ำมันธรรมดาที่มีคุณภาพต่ำ อีกทั้งศาลาการเปรียญ มีลักษณะโปร่งแสง และลมพัดผ่านตลอดทุกฤดูกาล ทำให้ความร้อนจากแสงแดด ความชื้นของอากาศ มีผลทำให้ภาพจิตรกรรมไม่คงทนถาวร

1.3 เกี่ยวกับพระพุทธรูปหยกและพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน ที่วัดโพธิ์โนนทัน

1.3.1 ปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธรูปหยกก็คือการเก็บรักษา เนื่องจากเคยมีการโจรกรรมศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญบางส่วน จึงต้องมีการเก็บรักษาไว้อย่างปลอดภัยจึงถือเป็นปัญหาในเรื่องการเผยแพร่แก่ผู้สนใจศึกษาและเยี่ยมชม

1.3.2 พิพิธภัณฑสถานเกี่ยวกับวัตถุโบราณ มีปัญหาเกี่ยวกับความสะดวกในการศึกษาและเยี่ยมชม เนื่องจากพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม คับแคบมาก แสงสว่างจากไฟฟ้าไม่เพียงพอ และปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ไม่มีอุปกรณ์จัดเก็บที่แข็งแรง สวยงาม เพื่อที่จะสร้างบรรยากาศให้เกิดความชื่นชม

1.4 เกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน ที่วัดสิริธรรมิกาวาส มีปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรผู้รับผิดชอบไม่มีความรู้ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรม ให้ครบทุกชิ้นทุกหมวดจึงไม่สามารถอธิบายหรือให้ความรู้พื้นฐานแก่ผู้สนใจและศึกษาได้อย่างชัดเจน

1.5 เกี่ยวกับพระพุทธรูปไม้ ตู้กัมภีร์โบราณและโบราณ ที่วัดเทพปรณาราม มีปัญหาเกี่ยวกับการจัดเก็บและเผยแพร่และประชาสัมพันธ์

1.6 เกี่ยวกับการส่งเสริมการร้องสรภัญญะ ที่วัดโพธิ์ บ้านท่อน มีปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรด้านวัฒนธรรมส่วนนี้มน้อยและไม่เข้าใจพื้นฐานของวัฒนธรรมเท่าที่ควร

2. การเก็บรักษาวัฒนธรรมพื้นบ้านปัญหาคือไม่ให้ความสำคัญกับสถานที่ในการจัดเก็บ ซึ่งจะรวบรวมไว้ที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของวัด กล่าวคือไม่มีการสร้างเป็นพิพิธภัณฑสถานหรือโรงเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์โดยเฉพาะ

3. ด้านบุคลากรผู้รับผิดชอบและการเผยแพร่ ปัญหาคือบุคลากรผู้รับผิดชอบขาดความรู้ความเข้าใจ และสำนึกในคุณค่าของวัฒนธรรมที่ลึกซึ้ง ไม่มีบุคลากรผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกร่วมมือและรับผิดชอบร่วมกับวัด จึงเป็นปัญหาในการเผยแพร่ และปัญหาอีกประการหนึ่งคือ ไม่มีการจัดทำเอกสารและคู่มือในการเผยแพร่ให้แก่ผู้สนใจศึกษาและเยี่ยมชม

4. ด้านงบประมาณ การบริหารและการจัดการปัญหาด้านงบประมาณเป็นปัญหาเบื้องต้นในการบริหารและการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งทำให้เจ้าอาวาสและผู้รับผิดชอบเกิดความท้อแท้ ที่จะอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านให้ประสบความสำเร็จอย่างที่หวังได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของบรรพบุรุษไทยในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีความหลากหลายในองค์ความรู้แต่ละประเภท ทำให้เกิดปัญหาหรืออุปสรรคในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศดังกล่าว โดยปัญหาที่หน่วยงานซึ่งทำหน้าที่ในการอนุรักษ์และให้บริการส่วนใหญ่ประสบ ได้แก่ 1. ด้านงบประมาณ 2. ด้านขาดแคลนบุคลากร

3. ด้านการขาดการสนับสนุนจากผู้บริหาร 4. ด้านการขาดการยอมรับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ
5. ด้านขาดนโยบาย การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และปัญหาที่สำคัญคือขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการเชื่อมโยงการดำเนินงานอย่างมีระบบ จึงทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นของห้องสมุดมหาวิทยาลัย

ขวัญชฎิล พิศาลพงศ์ (2554, หน้า 61-64) ได้กล่าวถึง การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นของห้องสมุดมหาวิทยาลัยไว้ดังนี้ จากการที่ห้องสมุดเป็นหน่วยงานหลักที่สำคัญหน่วยงานหนึ่งในมหาวิทยาลัย จึงจำเป็นต้องมีบทบาทและภารกิจที่ช่วยในการสนับสนุนให้ภารกิจหลักของมหาวิทยาลัยบรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้สามารถประยุกต์หลักการทางบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์หรือวิชาชีพด้านการบริหารจัดการห้องสมุดและการให้บริการสารสนเทศ ซึ่งเป็นศาสตร์ที่บุคลากรผู้ปฏิบัติงานในห้องสมุดมีความรู้ ทักษะและความเชี่ยวชาญ เพื่อใช้ในการบริหารจัดการสารสนเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภารกิจต่าง ๆ เหล่านี้นอกจากจะสนับสนุนภารกิจหลักของมหาวิทยาลัยแล้วยังสอดคล้องกับภารกิจของห้องสมุดอีกด้วย ซึ่งจะส่งผลให้ภารกิจของห้องสมุดเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับภารกิจของมหาวิทยาลัย สนองตอบแผนกลยุทธ์ พันธกิจและวิสัยทัศน์ของมหาวิทยาลัยได้เป็นอย่างดี การบริหารจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นจะสามารถเป็นกลไกหนึ่งในการขับเคลื่อนภารกิจต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายของมหาวิทยาลัยและห้องสมุดได้โดยมีความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์หลัก ที่สำคัญ ดังนี้

1. การสนับสนุนสารสนเทศเพื่อการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ในเชิงบูรณาการกับสาขาวิชาต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนภารกิจด้านการจัดการเรียนการสอน เพื่อรองรับการศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นในเชิงบูรณาการ เป็นการโยงสาขาวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกันในภาพรวม โดยศึกษาทั้งองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สากลในศาสตร์ต่าง ๆ ไปพร้อม ๆ กัน ดังที่มูมอีसानสนเทศ สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้จัดการความรู้/ภูมิปัญญาอีสานด้วยการรวบรวมความรู้ที่เปิดเผย (Explicit Knowledge) จากทุกแหล่งข้อมูลทั้งที่มีอยู่ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยขอนแก่น และจากแหล่งสารสนเทศภายนอกมาพัฒนาฐานข้อมูลอีสานสนเทศ โดยใช้โปรแกรม Knowledge Base Publisher ซึ่งเป็นนวัตกรรมใหม่ในการส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาอีสาน เพื่อส่งเสริมให้มีการนำภูมิปัญญาอีสานมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้นตามบทบาทของบรรณารักษ์ ผู้ให้บริการข้อมูลท้องถิ่นที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ปัจจุบัน (นาอิกา เติชุนทด, 2548, หน้า 63-74) รวมทั้งศูนย์สารนิเทศอีสานสิรินธร สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยมหาสารคามก็ได้ดำเนินการในลักษณะนี้เช่นเดียวกัน

2. บทบาทในการบริการวิชาการแก่ชุมชน ส่งเสริมการเรียนรู้และเป็นที่พึ่งทางวิชาการ แก่ท้องถิ่น ทั้งนี้การบริการวิชาการแก่ประชาชนในท้องถิ่นนับเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของ มหาวิทยาลัยซึ่งจะส่งผลทางอ้อมในการสร้างภาพลักษณ์ของมหาวิทยาลัยให้เป็นมหาวิทยาลัย ที่มีคุณค่าเพื่อสังคมในส่วนรวมหรืออีกนัยหนึ่งทำให้สังคมภายนอกรับรองมหาวิทยาลัยเป็น “สถาบันสังคม” มิใช่สถาบันที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน นอกจากนี้จะช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ของ บุคลากรห้องสมุดที่ออกไปปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมเป็นการเปิดโอกาส ให้ได้เรียนรู้สภาพความเป็นจริงของสังคมภายนอกด้วยตนเองเปรียบเทียบกับหลักวิชาการ และยังช่วยในการพัฒนาจิตสำนึก ในบทบาทของตนที่มีต่อสังคมได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้การประยุกต์ หลักการทางด้านบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ในการให้บริการวิชาการแก่ชุมชน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการให้บริการสารสนเทศ/ องค์ความรู้สากลหรือองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีรวมทั้งองค์ความรู้/ สารสนเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนต้องการหรือมี ความจำเป็นต้องใช้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ โดยสามารถใช้ต่อยอดภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ชุมชนมีอยู่แล้ว ทั้งนี้การบริการทางวิชาการดังกล่าวสามารถ ดำเนินการได้หลากหลายวิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน อาทิ การรณรงค์และฝึกฝนให้ประชาชนในท้องถิ่นรักการอ่าน และการใฝ่เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต ตลอดจนมีความรู้และทักษะในการศึกษาค้นคว้าจากแหล่งสารสนเทศในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่ดีไปสู่การพัฒนาอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนใน ระยะเวลา

นอกจากนั้นจากการที่ห้องสมุดให้บริการสารสนเทศซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการแก่ ชุมชนแล้ว ยังเป็นการสร้างโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และรับภูมิปัญญาท้องถิ่นจากชุมชนมา อนุรักษ์และเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ดังที่สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา จัดโครงการถวายความรู้แก่พระภิกษุด้านการอนุรักษ์เอกสาร โบราณอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี จนพระภิกษุที่เข้ารับการอบรมมีความเชื่อมั่นว่ามหาวิทยาลัยสามารถให้ความช่วยเหลือและเป็นที่ พึ่งทางวิชาการ ได้ ด้วยกิจกรรมนี้จึงเชื่อมโยงให้มหาวิทยาลัยบูรพาสามารถดำเนิน โครงการอนุรักษ์ รวบรวมและแปลงผันข้อมูลเอกสาร โบราณซึ่งเป็นสมบัติอันมีค่าทางภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งวัดเก็บ รักษาไว้ให้อยู่ในรูปสื่อดิจิทัลเพื่อการเผยแพร่ เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้าวิจัยได้ก็ เนื่องมาจากความไว้วางใจของพระภิกษุที่มีต่อบรรณารักษ์ หรือด้วยความสัมพันธ์อันดีระหว่าง วัดและมหาวิทยาลัย อีกรูปแบบหนึ่งที่มีประสิทธิภาพสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และสารสนเทศ ไปอย่างกว้างขวางในสังคม ได้แก่ การจัดทำวารสารทางวิชาการให้เป็นช่องทางในการเผยแพร่

องค์ความรู้ที่เป็นพัฒนาการความก้าวหน้าในวิชาชีพทางบรรณารักษศาสตร์และสารานเทศศาสตร์ รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ตัวอย่างของห้องสมุด มหาวิทยาลัยในประเทศไทยที่ดำเนินการกิจนี้ เช่น สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จัดทำวารสารอินฟอรมะชัน และสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยรังสิต จัดทำวารสารรังสิตสารสนเทศ เป็นต้น

3. บทบาทในการวิจัยด้านสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิจัยนับเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งของสถาบันอุดมศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “มหาวิทยาลัยที่เน้นภารกิจด้านการวิจัย” บุคลากรในห้องสมุดสามารถดำเนินการวิจัยทางด้านสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น อาทิ งานวิจัยทางด้านการพัฒนาฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ งานวิจัยในโครงการนันทบุรีศึกษาของสำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หรืองานวิจัยทางด้านการพัฒนาแบบจำลองการอนุรักษ์เอกสารโบราณด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล (วันทนา กิตติวรพันธ์, 2553) ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เป็นต้น ทั้งนี้นอกจากห้องสมุดจะมีบุคลากรที่ดำเนินการวิจัยได้เองแล้ว ยังสามารถเป็นผู้ช่วยในการวิจัยโดยให้การสนับสนุนสารสนเทศสำหรับโครงการวิจัยทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการกิจในด้านการวิจัยของมหาวิทยาลัยในภาพรวม

4. บทบาทในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมโดยการบูรณาการกับบรรณารักษศาสตร์และสารานเทศศาสตร์ห้องสมุด สามารถประยุกต์หลักการในการอนุรักษ์สื่อสารสนเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการในการอนุรักษ์เอกสาร โบราณ เช่น คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย ดินฉาบตัวเขียน ฯลฯ ซึ่งเป็นแหล่งสารสนเทศทางศิลปวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง สมควรได้รับการอนุรักษ์ไว้เพื่อให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบทอดไปสู่ชนรุ่นหลัง อีกทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประเทศชาติ ทั้งนี้การนำเอกสารโบราณมาอนุรักษ์ นอกจากจะเป็นการยืดอายุต้นฉบับของเอกสาร โบราณเหล่านั้นแล้วยังเป็นวิธีการที่ทำให้ห้องสมุดสามารถรวบรวม จัดระบบ เผยแพร่และให้บริการสื่อสารสนเทศเหล่านี้ในรูปแบบอื่น ๆ เช่น ไมโครฟิล์ม หรือแปลงเป็นสื่อดิจิทัลให้บริการได้ทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เช่น สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ดำเนินการในภารกิจนี้ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการค้นคว้าวิจัยทางภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง รวมทั้งยังเป็นการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าไว้อีกด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าห้องสมุดมีภารกิจที่สอดคล้องและสนับสนุนภารกิจของมหาวิทยาลัยในทั้งด้านการจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และห้องสมุดยังเป็นสถาบันที่มีคุณค่าโดยเป็นศูนย์กลางของแหล่งเรียนรู้ทาง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีการจัดหา รวบรวม จัดระบบ เผยแพร่และให้บริการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้จะทำให้ห้องสมุดได้ตอบสนองภารกิจหลักที่สำคัญยิ่งของห้องสมุดเอง คือ การเป็นแหล่งอนุรักษ์สารสนเทศที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาติซึ่งจะเป็นมรดกสู่อุชนรุ่นหลัง และยังเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับมหาวิทยาลัยอีกด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

สมพร พุทธาพิทักษ์ผล และคณะ (2553) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการสารสนเทศจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนันทบุรีศึกษาเพื่อส่งเสริมบริการห้องสมุดสู่ชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนันทบุรีศึกษา การพัฒนาต้นแบบการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเผยแพร่สารสนเทศจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนันทบุรีศึกษาแก่ชุมชน โดยการรวบรวม จัดเก็บและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง จังหวัดนันทบุรี ตามหลักการทางบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์อย่างเป็นระบบและได้มาตรฐาน ดำเนินการรวบรวมสารสนเทศโดยการเสาะแสวงหาสารสนเทศที่กระจายอยู่ทั่วไป ทั้งที่มีการบันทึกไว้และจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้เฒ่า ผู้เชี่ยวชาญที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่น รวมถึงการพัฒนาระบบห้องสมุดดิจิทัลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นนันทบุรีศึกษา พบว่าในการรวบรวมและจัดเก็บสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ที่เป็นตัวอักษร เสียง ภาพ และภาพกราฟิกอยู่ในรูปแบบห้องสมุดดิจิทัล ใช้มาตรฐานการลงรายการเมตาดาตามแบบแผนของห้องสมุดรัฐสภาอเมริกัน ใน 3 มาตรฐานสำคัญ ได้แก่ Metadata Encoding and Transmission Standard (METS), Metadata Object Description Schema (MODS) and Metadata Authority Description Schema (MADS) และใช้โปรแกรม Greenstone Digital Library Software (GSDL) ในการค้นและให้บริการบนระบบอินเทอร์เน็ต ผู้ใช้ทั่วไปสามารถเข้าถึงและค้นข้อมูลสารสนเทศในระบบห้องสมุดดิจิทัลได้ตลอด 24 ชั่วโมง

ดวงฤทัย อรรถแสง (2552) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ขอนแก่น ผลจากการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดความรู้ได้แก่การเห็น จดจำและปฏิบัติตาม การสอนหรือทำให้ดูพร้อมทั้งพิจารณาถึงอารมณ์และจิตใจของผู้รับการถ่ายทอดด้วย และจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้กันเองภายในกลุ่ม กระบวนการจัดการความรู้ในการอนุรักษ์สืบทอดและเผยแพร่มิ 4 ขั้นตอน ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ เผยแพร่ความรู้ และการใช้ความรู้

บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร (2552, หน้า 348-354) ได้ศึกษาเรื่อง โนรา: การอนุรักษ์ การพัฒนาและการสืบสานศิลปะการแสดงภาคใต้ ได้ข้อสรุปแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1. รูปแบบในการอนุรักษ์ และการสืบสานศิลปะการแสดงภาคใต้ การจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับการแสดง โนราควรจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น บรรจุไว้ในหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและหลักสูตรระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยที่อยู่ในจังหวัดพัทลุง สงขลา และจังหวัดนครศรีธรรมราช และควรมีการจัดทำข้อมูลเผยแพร่ทางเว็บไซต์ในระดับจังหวัด 2. รูปแบบการพัฒนาการแสดงโนราภาคใต้ สรุปผลได้คือ ด้านองค์ประกอบการแสดง ได้แก่ 3. รูปแบบการส่งเสริมอาชีพ

ธัญญพัทธ์ ศรีบุญสถิตพงษ์ (2551) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของเทศบาลนครอุบลราชธานี ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาการจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการตามบทบาทของเทศบาลนครอุบลราชธานีในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น 5 ด้าน ได้แก่ ด้านสิ่งดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านศักยภาพของเทศบาลนครอุบลราชธานี และด้านการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า 1. สภาพปัญหาการจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ตามบทบาทของเทศบาลนครอุบลราชธานีในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภาพรวมมีปัญหาในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่เป็นปัญหามากกว่าด้านอื่น คือ ด้านการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ข้อที่มีปัญหามากคือการไม่ให้ความร่วมมือขององค์กรภาครัฐ รองลงมาคือ ด้านศักยภาพของเทศบาลนครอุบลราชธานี เกี่ยวกับความเพียงพอของบุคลากรในการปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในเรื่องสุขลักษณะและคุณภาพของร้านอาหาร 2. ความต้องการเกี่ยวกับการจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ส่วนใหญ่เป็นความต้องการด้านศักยภาพของเทศบาลนครอุบลราชธานีมากที่สุด โดยเฉพาะประเด็นที่ต้องการให้มีเจ้าหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกและแนะนำเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในงาน รองลงมาเป็นความต้องการด้านสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวที่ต้องการให้จัดขบวนแห่และเน้นการฟ้อนรำที่สวยงาม และความต้องการด้านการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ควรเปิดโอกาสให้ภาคเอกชน พ่อค้า ส่งขบวนเข้าประกวดด้วยเพื่อความหลากหลาย และการมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง

ธิดารัตน์ วรพิมพ์รัตน์ (2551) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่าองค์การบริหารส่วนตำบล ได้เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อทางศาสนา ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านศิลปกรรม ด้านการละเล่น ดนตรีและพักผ่อน

หย่อนใจ ด้านชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ โดยมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสนับสนุนงบประมาณเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ธีระ จันทิปะ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง พัฒนาการของพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ของพิพิธภัณฑคดีชนวิทยาช่วงก่อตั้งคือ ในปี พ.ศ. 2513-2539 โดยมีการศึกษากระบวนการก่อตั้งพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา ศึกษาการบริหารจัดการพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา เปรียบเทียบพิพิธภัณฑคดีชนวิทยากับทฤษฎีพิพิธภัณฑสถานวิทยาวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค พบว่า การจัดการทรัพยากรของพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา จัดเก็บข้อมูลใน 4 ลักษณะ คือ ข้อมูลเสียง ข้อมูลภาพ ข้อมูลวัตถุของจริง ข้อมูลวรรณกรรมท้องถิ่น แล้วจัดระบบข้อมูลแบ่งเป็นประเภทและหมวดหมู่ เมื่อทำการศึกษาเปรียบเทียบพิพิธภัณฑคดีชนวิทยากับทฤษฎีพิพิธภัณฑสถานพบว่า การแบ่งส่วนงานภายในพิพิธภัณฑนั้นเป็นไปตามหลักทฤษฎีดังกล่าว จะมีความแตกต่างในรายละเอียด แม้ว่าจะมีการแบ่งส่วนงานตามทฤษฎีแต่เนื่องด้วยข้อจำกัดในเรื่องการบริหารจัดการ ทำให้ไม่มีบุคลากรรับผิดชอบในหน้าที่อย่างเต็มประสิทธิภาพ ในขณะที่เดียวกันก็พบว่าพิพิธภัณฑคดีชนวิทยามีลักษณะพิเศษที่สำคัญ คือ การจัดแสดงที่ทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตชาวบ้านภาคใต้ ทั้งวัตถุที่จัดแสดง อาคารสถานที่และแนวคิดในการจัดแสดงปัญหาและอุปสรรคในการก่อตั้งและการบริหารงานพิพิธภัณฑคดีชนวิทยานั้นเนื่องจากพิพิธภัณฑเป็นหน่วยงานที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสถาบันทักษิณคดีศึกษาตั้งแต่แรกเริ่มส่งผลการดำเนินงานของพิพิธภัณฑต้องเป็นไปตามนโยบายของสถาบันทักษิณคดีศึกษาไม่มีอิสระเพียงพอที่จะมีการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑตามหลักวิชาการพิพิธภัณฑสถานวิทยา

แสงเดือน เนื่องพีช (2550) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาห้องสมุดเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความร่วมมือระหว่างห้องสมุดโรงเรียนและชุมชนตำบลแม่ปาน อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ ผลการศึกษาพบว่า 1. ห้องสมุดโรงเรียนบ้านแม่ปาน ตำบลแม่ปาน อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ ได้รับการพัฒนาสู่มาตรฐานห้องสมุดโรงเรียนประถมศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติด้วยความร่วมมือของชุมชน ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมศึกษาสภาพปัญหาและศึกษาจากห้องสมุดดีเด่นห้องสมุดโรงเรียนบ้านปิน ตำบลบ้านปิน อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ นำข้อมูลที่ได้รับมาประยุกต์ใช้ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นระบบสู่เป้าหมาย เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ได้รับความร่วมมือจากชุมชน 2. การพัฒนาห้องสมุดเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เป็นความภาคภูมิใจที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีห้องสมุดเป็นฝ่ายประสานงานบริหารจัดการให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นถ่ายทอดให้กับนักเรียน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่เอื้ออาทร ตระหนักถึงความสำคัญของชุมชน

ท้องถิ่น สร้างจิตสำนึกให้นักเรียนรักชุมชน สร้างความสามัคคีในหมู่คณะก่อให้เกิดการศึกษา ค้นคว้าเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาและยั่งยืน

ภควัต ศรีสำราญ (2547) ได้ศึกษาวิธีดำเนินงานและปัญหาของห้องสมุด

สถาบันอุดมศึกษาในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย จากการศึกษา พบว่าวิธีดำเนินการด้านการบริหารจัดการ ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาเป็นส่วนน้อยที่มีนโยบาย ชัดเจนเกี่ยวกับการจัดทำแผนหรือโครงการและการปฏิบัติงานตามแผน ตลอดจนการมอบหมายงาน ให้แก่บุคลากรที่รับผิดชอบตามแผนงานหรือโครงการด้านการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศ เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย ด้านการจัดหา มีการใช้งบประมาณในการจัดซื้อ ขอรับบริจาค ผลิตเอง แลกเปลี่ยน ขอยืม จัดทำสำเนาสื่อสารสนเทศด้านภูมิปัญญาไทย และทำ Link (เชื่อมโยงกับข้อมูล อื่นบนเว็บ) ด้านการจัดเก็บ ส่วนใหญ่จัดเก็บร่วมกับทรัพยากรอื่น ๆ ในชั้นเปิด หรือตัดแยกเป็น Collection พิเศษ และบางสถาบันจัดตั้งเป็นศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น ส่วนการรวบรวมทรัพยากร สารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย เพื่อให้บริการ ส่วนใหญ่ยังคงมีการรวบรวมในรูปแบบของ หนังสือ บทความวารสาร จุลสาร กฤตภาค งานวิจัย สารานุกรมวัฒนธรรมท้องถิ่น สิ่งพิมพ์รัฐบาล พจนานุกรมภาษาถิ่น เทปวีดิทัศน์ และรูปภาพ ส่วนการให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย มีการให้บริการสืบค้นสารสนเทศด้วยระบบออนไลน์ผ่านเว็บไซต์และจากฐานข้อมูลซีดีรอม เป็นต้น ปัญหาในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยของห้องสมุดส่วนใหญ่ ได้แก่ 1. ขาดการประสานงานกับหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับแผนงานหรือโครงการ ด้านการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศด้านภูมิปัญญาไทย 2. ขาดความชัดเจนในการบริหาร งบประมาณ 3. ขาดการประสานงานจากผู้ทรงคุณวุฒิ/ ผู้รู้/ ผู้ชำนาญการในการบริจาคทรัพยากร สารสนเทศด้านภูมิปัญญาไทย 4. พื้นที่ในการการจัดเก็บไม่เพียงพอ/ ไม่เหมาะสม ครุภัณฑ์ที่ ใช้การจัดเก็บไม่เพียงพอ/ ไม่เหมาะสม 5. ขาดการสร้างสรรคงานบริการที่น่าสนใจ/ ใหม่/ ดึงดูดใจ 6. มีผู้สนใจในการบริการน้อย และ 7. ขาดบุคลากรที่มีความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยในการให้บริการ ตอบคำถามเพื่อการค้นคว้า

นงคราญ กาญจนประเสริฐ (2545) ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตสิ่งของเครื่องใช้ โดยใช้เทคโนโลยีชาวบ้านของประชากรในจังหวัดพิษณุโลก และสุโขทัย โดยจำแนกการผลิตเป็น 6 ประเภท ได้แก่ ประเภทสิ่งประดิษฐ์ ประเภทจักสาน ประเภทสิ่งทอ ประเภทแกะสลักไม้ ประเภท แปรรูปอาหาร และประเภทอื่น ๆ ซึ่งประชากรทั้ง 2 จังหวัด ผลิตสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ โดยอาศัย เทคโนโลยีและถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

นฤมล สีนสุพรรณ และคณะ (2545, หน้า 1-19) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การแพทย์แผนไทย ภูมิปัญญาของคนไทย ประวัติศาสตร์การแพทย์แผนไทย บทบาทของมหาวิทยาลัยขอนแก่นกับ

การแพทย์แผนไทยและสมุนไพร โดยศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การแพทย์แผนไทยในแต่ละสมัย เช่น การแพทย์แผนไทยยุคก่อนอาณาจักรสุโขทัย การแพทย์แผนไทยสมัยสุโขทัย การแพทย์แผนไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา และการแพทย์แผนไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้น และได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาท ของสถาบันการแพทย์แผนไทย โดยมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการพัฒนา การประสาน การสนับสนุน และความร่วมมือด้านการแพทย์แผนไทยของกระทรวงสาธารณสุข ดังนี้

1. อนุรักษ์การแพทย์แผนไทย 2. เป็นศูนย์กลางการรวบรวม การศึกษาวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ และเทคโนโลยีของการแพทย์แผนไทยและการแพทย์แบบดั้งเดิมของนานาประเทศ 3. พัฒนาและสนับสนุนระบบบริการการแพทย์แผนไทย 4. เสริมสร้างรากฐานและพัฒนาระบบการแพทย์แผนไทยในด้านองค์กร โครงสร้างพื้นฐานการจัดการด้านวิชาการและข้อมูลข่าวสารด้านผลิตและพัฒนา กำลังคน 5. ส่งเสริมสนับสนุน และประสานความร่วมมือด้านวิชาการและด้านปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาระบบการแพทย์แผนไทย นอกจากนี้ยังศึกษาถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยขอนแก่นกับการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรที่ผ่านมาพอสรุปได้ดังนี้ 1. ด้านการศึกษา 2. ด้านบริการวิชาการ สังคม เช่น อบรมแกนนำเรื่องการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร 3. ด้านการวิจัย เช่น โครงการวิจัย เรื่องพืชสมุนไพร และ 4. ด้านส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม เช่น การจัดพิธีไหว้ครูแพทย์แผนไทย ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่นโดยมีนักศึกษาแพทย์แผนไทยของมหาวิทยาลัยขอนแก่นและจาก มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย (วัดธาตุ) ได้มาร่วมพิธีไหว้ครูด้วย เป็นต้น

สุจิต บัวพิมพ์ (2545, หน้า 27-32) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยพื้นฐาน: บทบาทต่อ ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยศึกษาถึงปัจจัยพื้นฐานที่มีบทบาท ต่อรูปแบบศิลปกรรมและศิลปหัตถกรรมในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า พื้นที่ของแหล่งทาง ศิลปวัฒนธรรมและแหล่ง อารยธรรมตั้งอยู่บนเขตพื้นที่ของชุมชนเมือง และชุมชนนอกเมืองที่ กระจายตัวอยู่ทั่วไปและเป็นแหล่งข้อมูลที่มีหลักฐานความเป็นที่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงปัจจุบัน และในปัจจุบันได้มีการพัฒนาความก้าวหน้าและความเจริญของสังคมยุค อุตสาหกรรมใหม่ในเขตพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และได้มีการก่อสร้างอาคาร ก่อสร้าง โรงงานอุตสาหกรรม การสร้างท่าเรือขนาดใหญ่ และสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ตามแนวชายฝั่งทะเล ปัญหาเหล่านี้ ก่อให้เกิดความเสียหายสะสมตามธรรมชาติ และเขตพื้นที่ทางศิลปะและวัฒนธรรม แหล่งโบราณคดีที่มีคุณค่าของชุมชนดั้งเดิมย่อมมีผลทำลายหลักฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนให้ สูญหาย เพื่อตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม จึงได้มีการระบุให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมี หน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นโดย การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่น (เทศบาล-อบต.) มีความพร้อมที่จะดำเนินการจัด การศึกษาในท้องถิ่นของตนเองได้ทั้งการศึกษาในระบบ และการศึกษานอกระบบและการศึกษา

ตามอรรถาธิบาย โดยแนวทางการจัดการศึกษามีเรื่องที่เกี่ยวข้องคือต้องให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับศาสนา การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา โดยเนื้อหาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นของตนเอง

สุภารัตน์ ชาญเลขา (2545) ศึกษาเรื่อง รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันราชภัฏกับชุมชนเพื่อพัฒนาด้านวัฒนธรรม ซึ่งวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้คือ 1. ศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันอุดมศึกษากับชุมชนในการมีส่วนร่วมเพื่อการวางแผนพัฒนาด้านวัฒนธรรม 2. พัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันราชภัฏกับชุมชนเพื่อพัฒนาด้านวัฒนธรรม 3. ตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันราชภัฏกับชุมชนในฝั่งธนบุรี จากการศึกษาพบว่า

1. สถาบันอุดมศึกษาควรสนองรับนโยบายของรัฐจากข้อกำหนดตามกฎหมายให้สถาบันการศึกษากระจายอำนาจให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารงานด้านวัฒนธรรมจัดการศึกษา จัดกระทำสื่อปฏิสัมพันธ์วัฒนธรรมของชาติ ดำเนินการตามยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านวัฒนธรรมด้วยกระบวนการพลังร่วม
2. ค่าความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันราชภัฏกับชุมชนเพื่อพัฒนาด้านวัฒนธรรมตามสภาพที่ปรากฏในปัจจุบันกับสภาพที่ต้องการให้เกิดในอนาคต ทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการมีความแตกต่างกันและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันราชภัฏกับชุมชนจากภาพรวมในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการพบว่าไม่มีความแตกต่างกัน
3. จากการศึกษาเปรียบเทียบจากสถาบันราชภัฏ 5 กลุ่ม พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันราชภัฏกับชุมชนจากภาพรวมในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการพบว่าไม่มีความแตกต่าง
4. ชุมชนฝั่งธนบุรีเห็นด้วยในการนำรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันราชภัฏกับชุมชนมาใช้กับโครงการจัดตั้งศูนย์กรุงธนบุรีศึกษา

สุรินทร์ กิจนิตยชีวี (2545, หน้า 42-52) ได้ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญากรุงเก่ากับสถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา โดยศึกษาเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพให้แก่ชาวกรุงเก่าด้านภูมิปัญญาบูรณาการ ด้วยการสร้างนักศึกษาให้เป็นคนรุ่นใหม่ที่มีคุณภาพ สามารถใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม แล้วต่อยอดด้วยภูมิปัญญาสมัยใหม่ หรือนำมาบูรณาการเป็นสติปัญญาแบบใหม่จนสามารถปรับตนเองได้ ฟังตนเองได้ในกระแสโลกยุคใหม่ โดยเสนอแนวทางเป็นหลักทั่ว ๆ ไป คือ 1. การส่งเสริมภูมิปัญญากรุงเก่าในการจัดการศึกษา เพื่อมุ่งพัฒนาการศึกษาโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาไทยเข้าสู่การศึกษาทุกระดับหรือทุกระบบทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย 2. การยกย่องครูภูมิปัญญาไทยในการจัด

การศึกษา คือทางสถาบันได้คัดเลือกบุคคลในท้องถิ่นให้ได้รับพระราชทานปริญญาเกิตติมศักดิ์ในสาขาต่าง ๆ แล้วยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาหรือคงภูมิปัญญาท้องถิ่น 3. การส่งเสริมการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา เป็นการมุ่งวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สามารถนำเนื้อหาสาระและวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการจัดการศึกษาในทุกระดับและทุกระบบ และ 4. การบริหารและการจัดการด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษา มุ่งเน้นสร้างระบบบริหารและการจัดการทำให้กระบวนการสร้างและพัฒนาภูมิปัญญาไทยให้เจริญงอกงาม โดยแบ่งเป็น 8 งาน ได้แก่ งานวิจัย งานพัฒนา งานฟื้นฟู งานอนุรักษ์ งานถ่ายทอด งานส่งเสริม งานสร้างความเป็นเลิศ และงานแลกเปลี่ยนให้สามารถขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2542, หน้า 29) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาไทยต่อสังคมและชุมชนท้องถิ่น โดยศึกษาถึงความสำคัญของการศึกษา และภาระหน้าที่ของมหาวิทยาลัยไว้ดังนี้ 1. ผลิตบัณฑิตที่ทรงความรู้และมีคุณธรรม 2. ผลิตงานวิจัยที่มีคุณภาพ 3. ให้บริการทางวิชาการแก่สังคม 4. ทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรม และนอกเหนือจากภาระหน้าที่ทั้งสี่ข้อแล้วมหาวิทยาลัยในฐานะเป็นศูนย์กลางทางปัญญาของสังคม ยังมีสายตาสู่ชาวโลกและมีการกิจ 5 ประการ นั่นคือ “เสนอทิศทาง (ออก) และภูมิปัญญาให้แก่สังคม” ในบางครั้งโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดสภาพวิกฤตมหาวิทยาลัยยังมีหน้าที่ใน “การเตือนสติ” ต่อสังคม และไม่เพียงแต่ในระดับสังคมอันกว้างใหญ่ไพศาล แต่ในระดับที่ลงไปติดดิน-รากหญ้า ไปจนถึงชุมชนท้องถิ่นอีกด้วย

ยศ สันตสมบัติ (2542, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนายั่งยืน เป็นการศึกษาในเขตภาคเหนือตอนบน โดยเน้นความสำคัญขององค์ความรู้เกี่ยวกับพืชอาหารและยา ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรระบบการแพทย์พื้นบ้าน ความเชื่อและพิธีกรรม และระบบคิดของชาวบ้านในบริบทของปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติแวดล้อม พบว่า ความสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนายั่งยืน การศึกษาวิจัยเพื่อฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อม และนำเสนอนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพจึงไม่อาจมองข้ามความหลากหลายทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ในเรื่องสายพันธุ์พืชอาหารและยา ระบบนิเวศเกษตรพื้นบ้านกับการจัดการทรัพยากรความเป็นธรรมทางสังคมและความเป็นธรรมของระบบนิเวศ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนายั่งยืน

พรทิพย์ สิริสมบุญเวช (2541, หน้า 29-38) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของครุภาษาไทยในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยศึกษาถึงบทบาทของครุภาษาไทยในฐานะเป็น

ผู้ถ่ายทอดมรดกของชาติ จึงควรมีบทบาทในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ บทบาทในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้รู้แจ้งเห็นจริง บทบาทในการส่งเสริมคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น บทบาท ในการสอนทั้งรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรงและการสอดแทรกในบทเรียนหลักสูตรพื้นบ้าน ซึ่งการศึกษานี้จะนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการส่งเสริม และ พัฒนางานหลักสูตรพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้เป็นอาชีพที่สร้างงานและรายได้ อย่างถาวร ทั้งยังช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยของท้องถิ่นอีกด้วย

กุลพันธุ์ธาดา จันทร์โพธิ์ศรี (2540, หน้า 95-101) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของ ICCROM กับ การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยศึกษาว่า ศูนย์ระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และปฏิสังขรณ์สมบัติทางวัฒนธรรม (International Center for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) หรือ ICCROM เป็นองค์การระหว่างประเทศ UNESCO จัดตั้งขึ้น ในปี พ.ศ. 2502 (ค.ศ. 1959) สำนักงานกลางอยู่ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี มีวัตถุประสงค์ที่จะอนุรักษ์ โบราณสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ อาคารและงานศิลปะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อให้อนุชน รุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ ได้ชื่นชมต่อความงามที่เกิดจากการสร้างสรรค์ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติ และ ที่เป็นหลักฐานทางด้านวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ ซึ่ง บทบาทและหน้าที่หลักของ ICCROM มีอยู่ 5 ประการ ดังนี้ 1. การทำเอกสาร (Documentation) 2. การวิจัย (Research) 3. การให้คำปรึกษาและแนะนำ (Advice and Recommendation) 4. การฝึกอบรม (Training) 5. การดูแลรักษา (Awareness) นอกจากนี้ยังมีหน้าที่สนับสนุนเกี่ยวกับ งบประมาณ ในเรื่องเอกสาร หนังสือ วัสดุสำหรับการอนุรักษ์เครื่องมือขนาดเล็ก โดยมุ่งไปใน ด้านการจัดการ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ อนึ่งประเทศไทยเป็นสมาชิกของ ICCROM ในฐานะ member states ซึ่งผลจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิก ประเทศไทยได้รับผลประโยชน์มาก คือ ได้รับทุน สนับสนุนส่งบุคลากรในด้านการอนุรักษ์ มรดกทางวัฒนธรรม เช่น ด้านจิตรกรรมฝาผนัง การอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เป็นต้น ซึ่งบุคคลที่ได้รับการฝึกอบรมได้ กลับมาทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติเป็นอย่างมาก สามารถที่จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของ ชาติไว้ได้ทันต่อเหตุการณ์ และยังเป็นศูนย์กลางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชีย ในด้านการให้การฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอีกด้วย

เสาวภา พรศิริพงษ์ และพรทิพย์ พลสามารถ (2538, หน้า 1-13) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาท ของสถาบันอุดมศึกษาต่อการบำรุงรักษาส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมไทย โดยได้ศึกษามาถึง ความหมายของคำว่า วัฒนธรรมและกำเนิดของคำว่าวัฒนธรรม ประวัติความเป็นมาของการบำรุง ส่งเสริมวัฒนธรรมในประเทศไทย และบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาต่อการบำรุงรักษาส่งเสริม และเผยแพร่วัฒนธรรม เช่น บทบาทในการถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยสถาบันอุดมศึกษามีหน้าที่หลัก

สำคัญ 3 ประการ คือ ให้การศึกษาวิชาการและวิชาชีพชั้นสูง ทำการวิจัยส่งเสริมวิชาการและวิชาชีพชั้นสูง การให้บริการทางวิชาการแก่สังคมและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ดังเช่นปัจจุบัน มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยต่าง ๆ พยายามที่จะบรรจุวิชาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยและสังคมไทย เข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของวิชาพื้นฐานในระดับปริญญาตรี และได้มีการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมขึ้นทั่วประเทศ เพื่อศึกษาค้นคว้า วิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรม เช่น ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ของ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และสถาบันทักษิณคดี ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขต สงขลา ศูนย์วัฒนธรรมลานนา ของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ภาคอีสาน ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตมหาสารคาม ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตบางแสน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีศูนย์วัฒนธรรมที่สังกัด สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติอีกประมาณ 70 กว่าแห่งทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังได้ ศึกษาผลงานทางวัฒนธรรมที่ผ่านมาของสถาบันอุดมศึกษา ตลอดจนศึกษามาถึงปัญหาและ อุปสรรคในการดำเนินงานทางวัฒนธรรมของสถาบันอุดมศึกษา

ไพฑูรย์ สินดารัตน์ (2527, หน้า 18-29) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของมหาวิทยาลัยใน การสร้างเสริมวัฒนธรรมไทย โดยศึกษาถึงบทบาทของสถาบันอุดมศึกษา โดยเฉพาะมหาวิทยาลัย ซึ่งงานของสถาบันอุดมศึกษานั้นมีหน้าที่อยู่ 3 ประการหลักคือ สร้างความรู้ (วิจัย) สร้างคน (การสอน) และสร้างสังคม (บริการชุมชน) มหาวิทยาลัยก็ทำหน้าที่สามอย่างนี้เช่นกัน แต่มีบางประการที่ต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับ ภาระหน้าที่ของมหาวิทยาลัยตามหลักสากล คือ

1. มหาวิทยาลัยต้องแสวงหาความรู้และทำความเข้าใจให้รู้สิ่งนั้นอย่างแท้จริง
2. เผยแพร่ความรู้ที่ แสวงหาและสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ให้กว้างขวาง
3. ให้บริการชุมชน ในฐานะที่เป็นสถาบันที่มี ความรู้และมีคนที่รู้ ควรต้องใช้ความรู้ และคนที่รู้นั้น ทำประโยชน์ให้เต็มที่
4. หน้าที่ในการ ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยทำหน้าที่วิจัย การสอน และการเผยแพร่ เช่น การวิจัยเรื่องวัฒนธรรม การเผยแพร่ การให้ความรู้ทางวัฒนธรรม เป็นต้น

ฉลอง กัลยามิตร (2525, หน้า 49-88) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของท้องถิ่นในการอนุรักษ์ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทย โดยได้ศึกษาถึงความหมายของวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงของประเพณี ความสำคัญของวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทย และได้ กล่าวถึงบทบาทของท้องถิ่นในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยไว้ดังนี้

1. การศึกษาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นโดยการบันทึก เก็บ รักษา รูปแบบของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม การละเล่น พิธีการ การอนุรักษ์ ด้วยการจัดบันทึก
2. การจัดงานเทศกาลประจำปี เป็นการสืบต่อวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ยืดยาวออกไป ด้วยการเปิดโอกาสให้มีการแสดงวัฒนธรรมของท้องถิ่นในโอกาสต่าง ๆ

3. การถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมในฐานะที่ท้องถิ่นมีหน้าที่ให้ประชาชนได้รับการศึกษาอบรมนอกเหนือจากนี้ควรเพิ่มหลักสูตรศิลปวัฒนธรรมทั้งทางตรงทางอ้อม เช่น นิทรรศการ การประกวด เพื่อชักชวนให้เยาวชนสนใจศิลปวัฒนธรรมของไทย

4. การส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้วยการจัดทำคู่มือแนะนำให้ผู้รู้จักวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรม สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม การละเล่นพื้นบ้าน สินค้าที่ระลึกของท้องถิ่น และศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านประจำถิ่นที่มีชื่อเสียง

5. การส่งเสริมผลิตผล ที่มาจากศิลปหัตถกรรมของท้องถิ่น ด้วยการช่วยเหลือสนับสนุนประกอบศิลปหัตถกรรมที่นำชื่อเสียงมาสู่ท้องถิ่น ด้วยการส่งเสริมอาชีพเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลิตผล การดัดแปลงให้เป็นของที่ระลึก การชักชวน จูงใจไปยังผู้สนใจ การจัดหาตลาดเผยแพร่กิจกรรมของท้องถิ่น

6. การจัดทำทำเนียบโบราณสถาน โบราณวัตถุ

7. การเผยแพร่ภาพศิลปวัฒนธรรม เช่น ศิลปวัตถุ ศิลปกรรม สิ่งก่อสร้าง

8. การจำลองแบบวัฒนธรรมเพื่อเผยแพร่ ทำความเข้าใจให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

9. การสัมมนาความคิดทางวัฒนธรรม การอภิปราย

10. การบูรณะซ่อมแซมศิลปวัฒนธรรม

งานวิจัยต่างประเทศ

มาร์ติน และ โอลสัน (Martin & Olson, 2005) ได้ศึกษาการจัดเก็บต้นฉบับโบราณของห้องสมุดมหาวิทยาลัยในรัฐอิลลินอยด์ พบว่า ในการอนุรักษ์ต้นฉบับเจ้าหน้าที่ได้พัฒนาวิธีการหลายวิธีการในการอนุรักษ์ต้นฉบับไม่ให้เสื่อมสภาพไปตามวันเวลา ปัญหาของโบราณคือความเปราะบาง จึงมีการใช้ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ในการดูแลรักษา โดยใช้การบูรหรือป้องกันโดยการเคลือบโพลีไวนิล อะซิเตด ในบางสถาบันได้มีการอนุรักษ์ต้นฉบับโบราณในรูปแบบดิจิทัล ห้องสมุดจึงได้กำหนดนโยบายในการรักษาและอนุรักษ์ต้นฉบับโบราณโดยการแปลงข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลซึ่งจะทำให้สามารถค้นหาได้จากฐานข้อมูล

จีโบเยกา (Gboyaga, 1997, pp. 228-231) ได้ศึกษาเกี่ยวกับห้องสมุดและมรดกทางวัฒนธรรมในแอฟริกา โดยศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของห้องสมุดในการอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมของแอฟริกา ซึ่งห้องสมุดประชาชนในเขตชนบทเป็นศูนย์กลางสำหรับส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม เป็นตัวแทนในการส่งเสริมเกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ รวบรวมเกี่ยวกับเรื่องประเพณีความเชื่อดั้งเดิมของชาวแอฟริกัน นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายของห้องสมุด เช่น ศูนย์วัฒนธรรมด้านการสร้างภาพยนตร์ (CLAC) หรือศูนย์สำหรับอ่านหนังสือและจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมในรัฐไอวอรีโคสต์ (Ivory Coast)

แอมโบรส (Ambrose, 1993, pp. 36-44) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิชาการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ซึ่งมีหน้าที่หลักในการสงวนรักษา อนุรักษ์ จัดแสดง และให้การศึกษามรดกทางวัฒนธรรมอยู่แล้ว จึงควรมีบทบาทต่อสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่าง ๆ ดังนี้ คือ 1. มีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น 2. เป็นองค์กรที่สงวนรักษา อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น 3. มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นศูนย์รวมทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น 4. มีบทบาทในการบริการการศึกษาให้แก่คนในท้องถิ่นและคนต่างถิ่น 5. มีบทบาทในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตแก่คนในท้องถิ่นและคนต่างถิ่น

เทคฟี (Tekfi, 1992, p. 4128-A) ได้ศึกษาการจัดเก็บเอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติของแอลจีเรีย รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกต และประสบการณ์ของผู้เกี่ยวข้องกับหอจดหมายเหตุของแอลจีเรีย พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์กับอักษรอาหรับ การใช้ทรัพยากรร่วมกันระหว่างสถาบัน ความเร็วในการเข้าถึงเอกสาร และการเรียงลำดับชื่อเอกสาร โดยผู้วิจัยได้นำโปรแกรม Dbase III PLUS และ Clipper ไปพัฒนาเพื่อสนับสนุนการจัดเก็บบันทึกข้อมูลของหอจดหมายเหตุ และใช้อธิบายถึงการปฏิบัติงานของระบบตามที่กำหนดไว้จากการประเมินผลพบว่าควรพัฒนาในเรื่องการใช้เวลาประมวลผลและการพัฒนาระบบให้เป็นปัจจุบัน การทำวิจัยเล่มนี้เป็นการนำเสนอผลงานในรูปแบบข้อความ (Text) ผ่านหน้าจอและผ่านทางเครื่องพิมพ์

มอนโร (Monroe, 1980, p. 16) ได้ศึกษาบทบาทวัฒนธรรมของห้องสมุดประชาชนระหว่างปี ค.ศ. 1920-1980 และผลกระทบต่อการศึกษาลibrary โดยศึกษาบทบาทของห้องสมุดประชาชนในการเผยแพร่สารสนเทศเกี่ยวกับวัฒนธรรมของอเมริกา สำรวจบทบาทของห้องสมุดที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา ซึ่งได้มีการพิจารณาถึงแนวทางของบทบาทห้องสมุดที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ไว้ 5 ประการด้วยกันคือ 1. การให้ความรู้เกี่ยวกับศิลปะที่ชุมชนต้องการ 2. การจัดนิทรรศการศิลปะในชุมชนท้องถิ่น 3. มีการจัดการประสานงานระหว่างชุมชนกับองค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติงาน 4. เตรียมขยายศูนย์วัฒนธรรมของชุมชน เพื่อเป็นศูนย์ในการให้บริการต่อไป 5. กระตุ้นให้คำนึงถึงบทบาทของวัฒนธรรมในชุมชน

สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น บทบาทของหน่วยงานต่าง ๆ และสถาบันอุดมศึกษาในการดำเนินงานและให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1 ด้านศิลปะ จากงานวิจัยของ บุปผาชาติ อุปถัมภ์รากร (2552) ได้ศึกษาภูมิปัญญาด้านศิลปะการปั้นและการแสดง ซึ่งมีลักษณะการถ่ายทอด งานปูนปั้นและการแสดง โดยการใช้ภูมิปัญญาของคนในแต่ละท้องถิ่นในการสร้างสรรค์งานศิลปะ และมีขั้นตอนแตกต่างกันตามเทคนิควิธีของคนในแต่ละท้องถิ่น

1.2 ด้านหัตถกรรม จากการศึกษาของ ดวงฤทัย อรรถแสง (2552) และนงคราญ กาญจนประเสริฐ (2545) ได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้าน เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้คนในท้องถิ่นได้มีบทบาทในการใช้ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ผลงาน ถ่ายทอดวิธีทำเครื่องจักสานและทอผ้ามัดหมี่สืบต่อจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวช่วยให้เศรษฐกิจของประเทศชาติมั่นคงอีกทางหนึ่งด้วย

ผลการศึกษาด้านหัตถกรรม พบว่าการศึกษาของ ดวงฤทัย อรรถแสง (2552) และนงคราญ กาญจนประเสริฐ (2545) มีความสอดคล้องกันในเรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมพื้นบ้านจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เช่น งานทอผ้า ทอเสื่อ จักสาน ไม้ไผ่ และงานแกะสลัก เป็นต้น ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวช่วยให้เศรษฐกิจของประเทศชาติมั่นคง

1.3 ด้านเกษตรกรรม จากการศึกษาของ ชศ สันตสมบัติ (2542) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตเกษตรกรรมของชุมชนและภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับระบบนิเวศวนเกษตรกับการพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งความสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน และได้มีการถ่ายทอดการเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับระบบนิเวศวนเกษตรกับการพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพสืบต่อกันมา จากคนรุ่นเก่า ที่มีประสบการณ์มากกว่าสู่รุ่นต่อ ๆ มา

2. บทบาทของหน่วยงานต่าง ๆ ในการดำเนินงานและให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1 ด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีความเชื่อ จากการศึกษาของ รัชัญพัทธ์ ศรีบุญสถิตพงษ์ (2551) ธิดารัตน์ วรพิมพ์รัตน์ (2551) สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ (2545) และฉลอง กัลยามิตร (2525) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทในการส่งเสริม เผยแพร่และบำรุงรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อในเรื่องของศาสนา เช่น บทบาทในการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสถาบันอุดมศึกษา การจัดงานเทศกาลประจำปี การส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นต้น

ผลการศึกษาด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีความเชื่อ พบว่าการศึกษาของ รัชัญพัทธ์ ศรีบุญสถิตพงษ์ (2551) ธิดารัตน์ วรพิมพ์รัตน์ (2551) สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ (2545) และฉลอง กัลยามิตร (2525) มีความสอดคล้องกันเกี่ยวกับบทบาทในการส่งเสริม เผยแพร่และ

การบำรุงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นโดยการบันทึก การจัดทำทำเนียบโบราณสถาน การจัดงานเทศกาลประจำปี การส่งเสริมการท่องเที่ยว การเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม เช่น ศิลปวัตถุ ศิลปกรรม และสิ่งก่อสร้าง การบูรณะซ่อมแซมศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

2.2 ด้านวัฒนธรรม จากการศึกษาของ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2527) พรทิพย์ ศิริสมบุญเวช (2541) เสาวภา พรศิริพงษ์ และพรทิพย์ พลสามารถ (2538) สุดารัตน์ ชาญเลขา (2545), ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2542) สุจิต บัวพิมพ์ (2545) นฤมล สีนสุพรรณ และคณะ (2545) มอนโร (Monroe, 1980) เทคฟี (Tekfi, 1992) แอมโบรส (Ambrose, 1993) และจีโบเยกา (Gboyaga, 1997) ได้ศึกษาถึงบทบาทในการส่งเสริม สนับสนุนและอนุรักษ์ศิลปกรรมในด้านต่าง ๆ

ผลการศึกษาด้านวัฒนธรรม พบว่า การศึกษาของ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2527), พรทิพย์ ศิริสมบุญเวช (2541) เสาวภา พรศิริพงษ์ และพรทิพย์ พลสามารถ (2538) สุดารัตน์ ชาญเลขา (2545) ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2542) สุจิต บัวพิมพ์ (2545) นฤมล สีนสุพรรณ และคณะ (2545) มอนโร (Monroe, 1980) เทคฟี (Tekfi, 1992) แอมโบรส (Ambrose, 1993) และจีโบเยกา (Gboyaga, 1997) มีความสอดคล้องกันเกี่ยวกับบทบาทในการส่งเสริม สนับสนุนและอนุรักษ์ศิลปกรรมในด้านต่าง ๆ ซึ่งบางอย่างกำลังสูญหายไปจึงจำเป็นต้องหาวิธีที่จะอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นมรดกของท้องถิ่นและประเทศชาติสืบต่อไป

2.3 ด้านการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากร จากการศึกษาของ กุลพันธุ์ชาดา จันทรโพธิ์ศรี (2540) และธีระ จันทิปะ (2550) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร มรดกทางวัฒนธรรมและพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ ได้ชื่นชมต่อความงามที่เกิดจากการสร้างสรรค์ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติ และที่เป็นหลักฐานทางด้านวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ

ผลการวิจัยด้านการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรของ กุลพันธุ์ชาดา จันทรโพธิ์ศรี (2540) และธีระ จันทิปะ (2550) มีความสอดคล้องกันเกี่ยวกับบทบาทในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เช่น การจัดทำเอกสาร การดูแลรักษาเอกสาร และการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถาน เช่น จัดเก็บข้อมูล วรรณกรรมท้องถิ่น จัดระบบข้อมูล ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ตลอดไป

3. บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในการจัดการและให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากงานวิจัยของ ภควัต ศรีสำราญ (2547), แสงเดือน เนื่องพีช (2550), สมพร พุทธาพิทักษ์ผล (2553) และมาร์ติน และ โอลสัน (Martin & Olson, 2005) ได้ศึกษาถึงบทบาทของ ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในดำเนินงานเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินงานของ ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผลการวิจัยด้านบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในการจัดการและให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ ภควัด ศรีสำราญ (2547) แสงเดือน เนื่องพีช (2550) สมพร พุทธาพิทักษ์ผล (2553) และมาร์ติน และ โอลสัน (Martin & Olson, 2005) พบว่าห้องสมุดมีบทบาทในด้านการรวบรวม จัดเก็บ อนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งบทบาทในการเป็นแหล่งส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ และสนับสนุนภารกิจของมหาวิทยาลัยในการจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

จากการศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม และระบบคุณค่าที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบทไทย ได้ก่อให้เกิดการปรับตัวในหมู่ชาวชนบท โดยมีภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเป็นหนึ่งในหลายกรณี ที่แสดงถึงความสามารถของชาวบ้านและชุมชนในการปรับใช้วัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ผ่านระบบคุณค่าเดิมของชุมชนจนเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นเมื่อชาวบ้านชนบทในทุกภาคได้ปรับประยุกต์วัฒนธรรม นำมาผสมกลมกลืนกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อมจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาวิถีชีวิตบนรากฐานของการรู้จักช่วยตนเอง พึ่งตนเอง ให้สามารถปรับตัวอย่างรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงภายนอก ซึ่งก่อให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งที่จะดำเนินชีวิตได้ด้วยภูมิปัญญาของตนเองได้ต่อไป ซึ่งผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญบทบาทของห้องสมุดของสถาบันอุดมศึกษาในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ตลอดจนเป็นสถานที่รวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าและหวงแหนในภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบต่อไป